

Svenska kyrkans redovisning för år 2021 angående de kyrkliga kulturvärdena och användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen

SVENSKA KYRKANS RAPPORT
TILL KULTURDEPARTEMENTET

Svenska kyrkan

Innehåll

Förord	4
Året som gått	5
Måluppfyllelse	5
Vård och bevarande	5
Kompetens	6
Samverkan.....	7
Tillgänglighet.....	7
Sammanfattande bedömning.....	7
Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet .9	
Utgångspunkter för fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning	10
Fördelningsbeslut för fördelningsperioden 2021–2025	10
Vård- och underhållsbehov ramår 2021	10
Utlysning av nationell ram.....	12
Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning	13
Måluppfyllelse och utvecklingsområden.....	14
Vården och bevarandet av kulturarvet	14
Antalet kyrkobyggnader.....	14
Genomförda åtgärder	15
Vårdinsatser	16
Vård- och underhållsplanering.....	17
Övergripande planering och information.....	17
Skadeförebyggande insatser.....	18
Arbete med säkerhetsfrågor	18
Förvaltningskompetens	19
Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan	20
Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena	21
Kyrkornas öppethållande	21
Organiserad verksamhet och sammankomster.....	23
Tillgänglighetsanpassningar	26
Strategiskt arbete	27
Kyrklig kulturarvsförvaltning	28
Ett gemensamt ansvar	28
Inventeringar av kyrkornas böcker	29
Inventeringar av fiskarkapell	29
Standarder	29
Säkerhetsarbete	30
Utveckling av konservering, hantverk och material	31
Hantverkslaboratoriet.....	31
Långsiktig kunskapsuppbyggnad inom mur, puts och tjära.....	31
Kalkbruksputs under utveckling	32
Klimat och miljö för ett långsiktigt bevarande	33
Svenska kyrkans färdplan för klimatet.....	33
Förändrad användning och inneklimat.....	33
Solenergi i kyrkomiljö	34
Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet	34
Kulturarvet som resurs både för samhälle och kyrka	34
En värld av grannar – Interreligiös praktik för fred	35

Konferenser och utbildningar	35
Kulturarvskommunikation	36
Kulturarvet digitalt.....	36
Kulturarvet i inomkyrklig kommunikation.....	37
Sommarkampanj för ökad kännedom	37
Bilaga 1	
Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd 2000–2021	38
Bilaga 2	
Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2021*	40
Bilaga 3	
Projekt genomförda i stiftet 2021 – ett urval.....	42

Omslagsbild

Sofiakyrkan i Jönköping under takomläggning och rekonstruktion av takornament 2020 - 2021. Foto: Anders Franzén, Jönköping läns museum.

Svenska kyrkan framförde en offentlig ursäkt till det samiska folket under kyrkomötets högtidsgudstjänst.
Foto: Magnus Aronson/ Ikon

Förord

Ännu ett år har förflutit i pandemins skugga. Att det kyrkoantikvariska arbetet fungerat så väl i en exceptionell tid visar att det sker efter upparbetade rutiner och i ett välfungerande samrådsförfarande. Församlingarna har ansökt om kyrkoantikvarisk ersättning och genomfört vård- och underhållsåtgärder i allt väsentligt i samma omfattning som tidigare. Digitala arbetssätt har gett nya förutsättningar för handläggning, byggmöten, visitationer och kompetensutveckling – och inte minst i att göra gudstjänstfirandet och det kyrkliga kulturarvet tillgängligt för flera.

Under året hölls den första helt digitala kulturarvskonferensen från Flämslätt i Skara stift. Denna samrådsform för diskussioner i kulturarvsfrågor är unik i sitt slag. Här möts representanter för Svenska kyrkans samtliga nivåer, myndigheter och regionala museer i samråd om viktiga framtidsfrågor. Vi har också alla en gemensam mottagare av vårt arbete, nämligen den lokala församlingen. Det är den lokala församlingen som bevarar, använder och utvecklar det kyrkliga kulturarvet – och på så sätt gör det angeläget också för morgondagen. Den lokala församlingens behov och möjligheter har format det kyrkliga kulturarvet till vad det är. En lyhördhet för de omständigheter som präglar den lokala förvaltningen ger oss också vägar fram.

En viktig händelse under 2021 var kyrkomötets högtidsgudstjänst i Uppsala domkyrka den 24 november, då Svenska kyrkan framförde en offentlig ursäkt till det samiska folket. Gudstjänsten samlade bland annat avgående och nyvalda kyrkomötesledamöter, biskopar, representanter för det samiska folket och civilsamhället samt företrädare för regeringen. Kulturarvet berättar sin historia både utifrån det som syns och inte syns, det som införlivats och inte införlivats i kyrkans traditioner. Bland det som saknas i det kyrkliga kulturarvet, kan dölja sig grupper av människor som kränkts eller osynliggjorts. Att uppmärksamma de oförrätter som begåtts i historien är grund för en fortsatt försoningsprocess. Det har stor betydelse för hur det samiska folket blir reellt delaktiga i Svenska kyrkan. Samisk religion och levande samisk andlighet kommer att berika och ge nya dimensioner till Svenska kyrkans verksamhet och framtida kulturarv.

HELÉN OTTOSSON LOVÉN
Generalsekreterare

ANTJE JACKELÉN
Ärkebiskop och ordförande i kyrkostyrelsen

Kulturarvskonferensen i Skara stift genomfördes digitalt på temat "Möjligheternas rum" med förinspelade guidade visningar, bland annat i domkyrkan. Foto: Anna Theander

Året som gått

Måluppfyllelse

Svenska kyrkans rapport till regeringen för 2021 redovisar hur Svenska kyrkan har arbetat med den kyrkoantikvariska ersättningen och det kyrkliga kulturarvet under året. Tonvikten läggs vid den verksamhet samt de resultat och iakttagelser som på kort eller lång sikt bidragit till måluppfyllelsen eller pekar på utvecklingsområden.

Vård och bevarande

Under året förbrukades 430 miljoner kronor (mnkr) av den kyrkoantikvariska ersättningen. Detta är 1 procent lägre än förbrukningen under 2020 och 5 procent lägre än 2019. Sannolikt kan denna minskade förbrukning sättas i samband med Covid-19-pandemin som inneburit att vissa åtgärder förskjutits i tid eller senarelagts. Sett över hela perioden 2002–2021 har 98,5 procent av statsanslaget förbrukats. Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2023 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2021. Till detta kommer att projekt kan beviljas förlängd dispositionstid ytterligare ett år vid särskilda omständigheter.

Det råder ett fortsatt högt ansökningstryck från församlingar och stift. Församlingarnas ansökningar för ramår 2021 skedde i det nya IT-stödet för kyrkoantikvarisk ersättning och har av stiftens handlagts och beslutats utifrån den nya handläggningsmodellen och *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning 2.0*. Uppgifterna gällande ansökt belopp ramår 2021 är framtagna i januari 2022 efter att stiftens handlagt ramåret och omfördelat vissa ansökningar till andra ramår. Den budgeterade kostnad som församlingarna angivit i sina ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning ramår 2021 uppgick till 1 123 mnkr, vilket motsvarar nivån för ansökningarna för ramår 2020. Det syns därmed inga dämpande effekter av det nya ansökningsförfarandet eller av pandemin då det gäller ansökningstrycket från församlingarna.

Under 2021 har 90 procent av de förbrukade medlen gått till åtgärds-kategorin Vårdinsatser, vilket kan jämföras med 79 procent för hela perioden 2002–2021.

Ansökningarna om kyrkoantikvarisk ersättning överstiger i dag vida de disponibla medlen. Medelsbrist innebär att stift och församlingar i ökad utsträckning måste prioritera angelägna vård- och underhållsinsatser, medan det förebyggande arbetet får stå tillbaka. Det under 2018 tillkomna kyrkounderhållsbidraget inom ramen för Svenska kyrkans utjämningsystem stödjer församlingarna med egeninsatserna för åtgärderna.

Enligt de uppgifter som församlingarna registrerat i kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 950 kyrkor de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt för väsentliga ändringar enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. Kriterierna för lagskyddet är i vissa fall öppna för tolkningar. De mindre skillnader som uppträder i antalet skyddade kyrkobyggnader år från år beror i huvudsak på den kontroll och korrigerings som Svenska kyrkan gör av uppgifter om invigning, byggår eller ägande och förvaltning. Svenska kyrkan gör inför en ny femårig fördelningsperiod en avstämning med länsstyrelserna om antalet lagskyddade kyrkor, eftersom det är en av indikatorerna i den nya fördelningsmodellen.

Kyrkobyggnader som omfattas av kulturmiljölagen behåller sitt skydd även om de avyttras. Kyrkoantikvarisk ersättning kan emellertid inte beviljas och utbetalas till någon annan än Svenska kyrkans organisatoriska delar.

Under 2021 har 1 kyrkobyggnad med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § övergått i annans ägo. Antalet kyrkor med tillståndsplikt som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning är i dag jämförbar med den tidpunkt när överenskommelsen trädde i kraft, beroende på de beslut om tillståndsplikt för yngre kyrkobyggnader som myndigheterna fattat efter 2000.

Från och med hanteringen av ramår 2021 används ett nytt IT-stöd för ansökan, handläggning, rekvisition och uppföljning av kyrkoantikvarisk ersättning. Det nya IT-stödet hanterar inte bara processen att söka och besluta om kyrkoantikvarisk ersättning utan också diarieföringen av relaterade handlingar, för de enheter som använder Public360 för detta syfte. Samtliga steg i handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen från och med ramår 2021 sker därmed i ett för Svenska kyrkan gemensamt digitalt system.

Arbetet med övergången från analoga till digitala inventarieförteckningar har fortsatt under 2021. I flera stift pågår fleråriga projekt där inventarieförteckningar uppdateras och kvalitetssäkras och införs i det digitala inventarieregistret Sacer. Cirka 85 procent av de ekonomiska enheterna i Svenska kyrkan använder Sacer, vilket bidrar till en helt ny överblick över de skyddade föremålen. Under 2021 har avtal skrivits med samtliga länsstyrelser angående behörighet till registret.

Kompetens

Svenska kyrkan svarar enligt överenskommelsen med staten för att ha tillgång till den kompetens som krävs för att förvalta de kyrkliga kulturminnena. Särskilda satsningar för att stärka Svenska kyrkans förvaltningskompetens har skett under de senaste åren, såväl personellt som genom specifika projekt. Stiftens insatser för att främja och stödja församlingsverksamheten inom fastighets- och kulturarvsområdet samt de resurser som krävs för handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen uppgick sammantaget under 2021 till cirka 40 årsarbetskrafter.

Arbetet med att förbättra och effektivisera fastighetsförvaltningen inom ramen för kyrkomötets beslut om utredningen *Gemensamt ansvar* (KmSkr 2016:7) har fortsatt under 2021. I takt med att församlingar och pastorat har kunnat ta del av stödmaterial och digitala utbildningar har lokalförsörjningsplaner färdigställts successivt. I början

av 2022 hade 34 procent av kyrkans enheter färdigställt sin lokalförsörjningsplan. Syftet med planerna är att de ska vara ett stöd för församlingar och pastorat att planera sitt fastighetsinnehav utifrån prioriterade behov och ekonomiska förutsättningar. Enligt Svenska kyrkans bestämmelser ska kyrkobyggnadernas särställning beaktas.

Alla stift anordnar varje år en eller flera fastighets- eller kulturarvsdagar som ett led i att kompetensutveckla, främja och utbilda de som arbetar med fastighets- eller kulturarvsfrågor inom församlingar och pastorat. Under pandemiåret 2021 har vissa av dessa aktiviteter fått ställas in, medan andra har erbjudits i digital form.

Samverkan

Svenska kyrkan och staten ska enligt överenskommelsen samarbeta och samverka i övergripande frågor som gäller de kyrkliga kulturvärdena. Särskilda samrådsgrupper på central och regional nivå ska finnas för kunskaps- och erfarenhetsutbyte. Under året fortsatte arbetet i den centrala och de regionala samrådsgrupperna med i genomsnitt två till fyra möten per år, detta är vanligen genom digitala möten. Protokollen tillgängliggörs mellan grupperna.

Kulturarvskonferensen i Skara stift genomfördes 2021 som ett digitalt event, under temat *Möjligheternas rum*. Kulturarvskonferensen arrangeras av centrala samrådsgruppen tillsammans med värdstiftet. En arbetsgrupp bestående av representanter för Svenska kyrkans nationella nivå, Riksantikvarieämbetet och den regionala samrådsgruppen i Skara stift svarade för programmet. Inbjudan går till samtliga samrådsgrupper i landet och är en viktig kontaktyta för ledamöterna.

Utöver samrådsgrupperna har samverkan mellan Svenska kyrkan och staten skett inom en rad sakområden. Svenska kyrkan deltar i det nätverk för stöld- och brandskyddsarbete som Riksantikvarieämbetet samordnar. Kommittén för kyrkoforskning, i vilken Svenska kyrkan ingår tillsammans med Riksantikvarieämbetet och Kungl. Vitterhetsakademien, har under året fortsatt sin samverkan i forskningsfrågor.

Svenska kyrkans nationella nivå ordnar varje höst en seminariedag till vilken stiftet, Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna och länsmuseerna bjuds in. Det till hösten 2021 planerade samrådet, med tema lokalförsörjningsplanering, sköts upp i avvaktan på att det kan genomföras som ett fysiskt möte.

Tillgänglighet

Svenska kyrkan samlar årligen in uppgifter från församlingarna om öppethållandet och användningen av kyrkorna, som ett mått på måluppfyllelsen om tillgänglighet enligt överenskommelsen med staten. Rapportens sammanställning visar att kyrkorna i genomsnitt var öppna 139 dagar under 2021, vilket är en ökning i förhållande till föregående år (133). Pandemin har inneburit betydande inskränkningar i den organiserade verksamheten, både i egen och andras regi. Verksamhet har behövt ställas in, men framför allt ställts om för att fungera utifrån rådande förutsättningar. Former för digitala gudstjänster och möten har utvecklats och använts. Digitaliseringen – som av nödvändighet påskyndats av pandemin – har bidragit till att viss verksamhet kunnat följas av flera och av andra än dem som skulle ha varit på plats i det fysiska rummet.

Pandemiåret har gett oss ytterligare ett exempel på hur digitala medier kan göra kyrkorummen och det kyrkliga kulturarvet tillgängligt för flera.

Sammanfattande bedömning

Sammantaget har användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen och Svenska kyrkans kulturarvsarbete under 2021 bidragit till en fortsatt god måluppfyllelse, trots de utmaningar som följt i spåren av Covid-19. Rekvireringstakt och ansökningstryck visar att den kyrkoantikvariska ersättningen utgör en mycket viktig del av hur vården och bevarandet av det kyrkliga kulturarvet finansieras. Behoven, i form av ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning, överstiger emellertid vida de disponibla medlen, vilket leder till hårda prioriteringar. Arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen och kulturarvet är en integrerad del av Svenska kyrkans verksamhet och fastighetsförvaltning. Digitaliseringen bidrar till nya verktyg både då det gäller förvaltningsarbete och kulturarvskommunikation. Implementeringen av kyrkomötets beslut om utredningen Gemensamt ansvar har fortsatt under 2021, vilket ger långsiktigt bättre förutsättningar för att bevara det kyrkliga kulturarvet. Genom kyrkornas öppethållande och församlingarnas verksamhet i egen eller annans regi görs det kyrkliga kulturarvet tillgängligt. Tillgängliggörande av ny kunskap i olika medier och till olika målgrupper bidrar långsiktigt till att det kyrkliga kulturarvet är känt och angeläget att bevara.

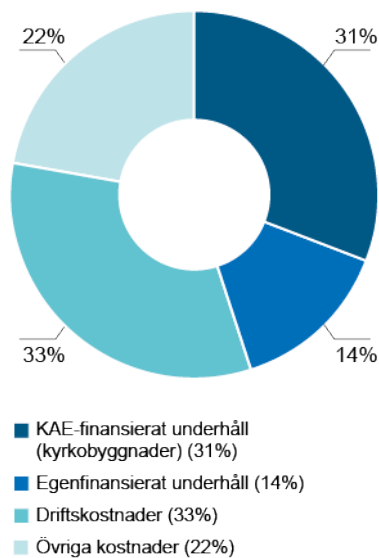

Fasader och tak har prioriterats under 2021, som här på Storkyrkan i Stockholm. Foto: Louise Linde

Kyrkoantikvarisk ersättning och förvaltning av det kyrkliga kulturarvet

Under bokföringsåren 2009–2021 uppgick de årliga drift- och underhållskostnaderna för kyrkor och kapell som ägs eller förvaltas av Svenska kyrkan i genomsnitt till knappt 1,5 miljarder kronor per år. Siffrorna för bokföringsår 2021 är uppskattade då redovisningen fastställs i maj 2022. Den kyrkoantikvariska ersättningen finansierade cirka 31 procent av den totala kostnaden för drift och underhåll av kyrkor och kapell, det vill säga i genomsnitt knappt 450 mnkr per år. I statistiken ingår inte kostnader för begravningsverksamheten eller utbetald kyrkoantikvarisk ersättning för begravningsplatser, se figur 1.

Figur 1. Procentuell fördelning av drifts- och underhållskostnader för kyrkor och kapell 2009–2021

Utgångspunkter för fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning

Kyrkoantikvarisk ersättning får beviljas för kulturhistoriskt motiverade åtgärder inom förvaltningen av egendom som är skyddad enligt 4 kapitlet i kulturmiljölagen. Svenska kyrkans regelverk för den kyrkoantikvariska ersättningen framgår av *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning*. Som vidare stöd för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning finns *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning*.

Handbokens syfte är att uttolka och exemplifiera de fastslagna villkoren, tydliggöra förutsättningarna för den kyrkoantikvariska ersättningens användning samt öka samsynen mellan stiftens i handläggning och bedömning av ansökningar. I handboken anges bland annat generella riktvärden för ersättningsnivåer för flertalet åtgärder till vilka kyrkoantikvarisk ersättning kan utgå, samt ett spann inom vilket åtgärdens ersättningsnivå kan justeras utifrån en bedömning av kulturhistoriskt hänsynstagande. Handboken uppdateras regelbundet för att spegla aktuella frågor och praxis avseende ersättningens fördelning, användning och redovisning.

Regelverket för kyrkoantikvarisk ersättning fastställer att en egeninsats krävs för att ersättningen ska kunna beviljas. Ersättningens storlek bestäms bland annat av åtgärdens karaktär och de hänsynstaganden som bestämmelserna i 4 kap. kulturmiljölagen kräver.

Den kyrkoantikvariska ersättningen får användas till vård- och underhållsåtgärder som ingår i en långsiktig vård- och underhållsplan samt till utredningar och projekteringar som förbereder, underlättar och förbättrar förutsättningarna för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena. Ersättningen kan också användas till skadeförebyggande åtgärder, informationsinsatser och åtgärder för förbättrad förvaring och skydd av kulturhistoriskt värdefulla inventarier. Kyrkoantikvarisk ersättning får även beviljas till insatser av övergripande och generell karaktär inom stift eller på nationell nivå. Dessa projekt kan bland annat syfta till att tillgängliggöra de kulturhistoriska värdena hos de kyrkliga kulturminnena.

Aktuella versioner av *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning* och *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning* återfinns på Svenska kyrkans hemsida.

Fördelningsbeslut för fördelningsperioden 2021–2025

Under 2019 fattade kyrkostyrelsen det första fördelningsbeslutet enligt den nya fördelningsmodellen för kyrkoantikvarisk ersättning. Fördelningsbeslutet omfattade samtliga år i den första fördelningsperioden 2021–2025, vilket innebär att kyrkostyrelsen inte längre fattar årliga fördelningsbeslut. Fördelningsmodellens syfte, konstruktion och förväntade effekter har redogjorts för i tidigare rapporter till regeringen.

För respektive ramår som ingår i fördelningsperioden har stiftens och den nationella nivån tilldelats en årlig beslutsram om 460 mnkr. Beslutet gäller under förutsättning att statsanslaget förblir oförändrat.

Vård- och underhållsbehov ramår 2021

Den nya fördelningsmodellen som gäller från och med ramår 2021 gör det möjligt för stiftens att arbeta strategiskt med fördelning av inkomna ansökningar mellan ramåren i fördelningsperioden. Det nya IT-stödet för ansökan om kyrkoantikvarisk ersättning innebär också att en ansökan automatiskt ges riktvärdet för åtgärdens ersättningsnivå

i enlighet med gällande version av *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning*. Stiften kan därefter i sin beredning göra avsteg från riktvärdet i de fall det är motiverat. Syftet med riktvärden för olika åtgärder är att ersättningen ska användas på ett likartat sätt över hela landet.

Det nya ansöknings- och handlägningsförfarandet innebär att statistiken från och med ramår 2021 inte är fullt jämförbar med tidigare år. Samtidigt medför det nya IT-stödet att annan och mer detaljerad statistik blir tillgänglig.

Församlingarnas ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning ger en bild av vård- och underhållsbehovet i landet. Den budgeterade kostnad som församlingarna angivit i sina ansökningar om kyrkoantikvarisk ersättning ramår 2021 uppgick till 1 123 mnkr, vilket motsvarar nivån för ansökningarna ramår 2020. Av det ansökta beloppet avser 84 procent vårdinsatser, 11 procent skadeförebyggande insatser, 4 procent arbete med säkerhetsfrågor, 1 procent vård- och underhållsplanering och mindre än 1 procent övergripande planering och information. Uppgifterna gällande ansökt belopp ramår 2021 är framtagna i januari 2022 efter att stiften handlagt ramåret och omfördelat vissa ansökningar till andra ramår. Det syns inga dämpande effekter av det nya ansökningsförfarandet i IT-stödet eller av pandemin på ansökningstrycket från församlingarna. Den budgeterade kostnaden i församlingarnas ansökningar fördelat per åtgärds-kategori redovisas i figur 2. Beredningen av ansökningarna sker året innan ramåret inleds, vilket innebär att ansökningarna för ramår 2021 handlades av stiften under 2020.

Ansökningstrycket kan fluktuera under ett givet ramårs dispositionstid, dels genom att stiften kan välja att fördela nyinkomna ansökningar på det pågående ramåret, dels genom att stiften kan omfördela ansökningar mellan öppna ramår för att maximera förbrukningen.

Figur 2. Fördelning av församlingarnas ansökningar per villkor, ramår 2021

Villkor	Budgeterad kostnad, tkr
3 Vård- och underhållsåtgärder	2 278
3.1 Exteriöra åtgärder	4 196
3.1.1 Åtgärder på fasad	250 278
3.1.2 Åtgärder på tak	210 049
3.1.3 Tjärstrykning och omläggning av spån	28 900
3.1.4 Åtgärder på fönster etc.	96 945
3.1.5 Åtgärder på befintliga trappor	4 305
3.1.6 Konserverings- och rengöringsåtgärder	27 679
3.1.7 Åtgärder för dränering med särskilda krav	4 513
3.2.1 Åtgärder på invändiga ytskikt och icke bärande konstruktionsdelar	100 750
3.2.2 Åtgärder på konstruktionslement	52 033
3.2.3 Sanering av mögel, röta, svamp och fukt	15 551
3.2.4 Konserverings- och rengöringsåtgärder	65 971
3.2.5 Rengöring och underhåll av mekaniskt urverk, automatisk lucköppning och klockbock	614
3.2.6 Rengöring och underhåll av orgelverk	23 303
3.3.1 Rengöring, reparation och konservering	33 332
3.4 Utemiljöer	5 925
3.4.1 Åtgärder på omgärningar	5 989
4.1 Projekterings- och upphandlingsunderlag	10 596
4.2 Antikvariska konsultinsatser	4 443
4.3 Klimatutredningar	1 555
5.1 Åskskydd, brand- och stöldskydd	17 632
5.2 Utbyte av elsystem	24 438
5.3.1 Klimatstyrning	9 468
5.3.2 Värmesystem	43 798
5.3.3 Avfuktning och ventilation	9 696
6 Förvaring av inventarier	11 938
7 Vård- och underhållsplaner	13 486
8.1 Drift av objekt med särskilt komplicerade bevarandeförhållanden	1 209
11 Informationsinsatser	1 630
12 Fysisk tillgänglighetsanpassning	40 011
13 Arkeologisk undersökning	275
Totalsumma	1 122 783

Utlysning av nationell ram

Mellan den 1 november 2020 och 28 februari 2021 genomfördes utlysning av nationella kunskapsutvecklingsprojekt för ramår 2022. Utlysningen var öppen för ansökningar inom samtliga av det nationella programmets fyra kunskapsutvecklingsområden. Sju ansökningar inkom, vilka handlades av en särskild beredningsgrupp. Ett förslag till fördelning av nationella projekt för ramår 2022 delgavs Riksantikvarieämbetet för yttrande och stiftens för kännedom och synpunkter.

I november 2021 fattade kyrkostyrelsen beslut om fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning till två förstudier, två kunskapsutvecklingsprojekt och ett fortsättningsprojekt inom kunskapsområdena *Utveckling av konservering, hantverk och material, Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet* samt *Kyrklig kulturarvsförvaltning*.

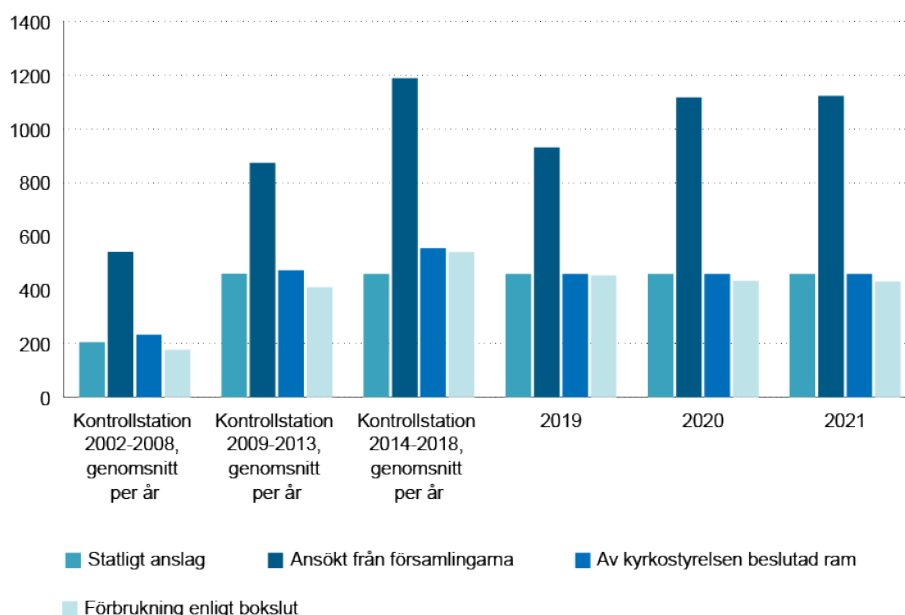
Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning

För perioden 2002–2021 har Svenska kyrkan erhållit 7 420 mnkr (6 960)¹ i kyrkoantikvarisk ersättning från staten. Av dessa har 7 312 mnkr (6 881) förbrukats och 108 mnkr (79) återstod vid 2021 års utgång. Därmed hade vid 2021 års utgång 98,5 procent (98,9) av anslaget 2002–2021 förbrukats. Dispositionstiden för varje ramår är två år, vilket gör att det först under första kvartalet 2023 går att fastställa den faktiska förbrukningen för perioden 2002–2021. Till detta kommer att projekt vid särskilda omständigheter kan beviljas förlängd dispositionstid om ytterligare ett år.

Förbrukningen av kyrkoantikvarisk ersättning under 2021 uppgick till 430 mnkr vilket är 1 procent lägre än förbrukningen under 2020, och 5 procent lägre jämfört med 2019. Covid-19-pandemin har i många fall påverkat möjligheterna att genomföra vård- och underhållsprojekt, vilket kan vara en förklaring till den minskade förbrukningen. Folkhälsomyndighetens rekommendationer har bland annat inneburit att byggmöten inte kunnat genomföras som planerat, att leveranser av material försenats och att hela projekt förskjutits i tid eller senarelagts. Nedgången i svensk ekonomi inverkar på skatteunderlaget som är grunden för beräkning av kyrkoavgift, vilket innebär minskade intäkter för Svenska kyrkans församlingar/pastorat, stift och nationella nivå. De förändrade ekonomiska förutsättningarna kan ha påverkat möjligheten till egeninsats i projekt som delfinansieras med kyrkoantikvarisk ersättning. Pandemin kommer sannolikt att ha en fortsatt negativ inverkan på förbrukningen av den kyrkoantikvariska ersättningen även under 2022.

Figur 3 visar statsanslaget och förbrukningen per bokföringsår samt församlingarnas ansökningar och kyrkostyrelsens beslutade ram per ramår. Uppgifterna är därmed inte helt jämförbara. Under 2021 har förbrukning inom ordinarie dispositionstid skett från ramår 2020 och 2021, samt från ramår 2019 enligt förlängningsbeslut. Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under bokföringsår 2021 i siffror redovisas i bilaga 2.

Figur 3. Kyrkoantikvarisk ersättning i mnkr, 2002–2021

¹ Uppgifter från redovisning 2020 inom parentes.

Ett fördjupningsprojekt under 2020-2021 har resulterat i rapporten "Medeltidens glömda rum – nya studier av taklag och torn i Skara stifts kyrkor". Foto: Mattias Hallgren

Måluppfyllelse och utvecklingsområden

Överenskommelsen mellan Svenska kyrkan och staten innehåller fyra övergripande ansvarsområden med tillhörande målskrivningar som kontinuerligt följs upp i den årliga rapporteringen till regeringen och i kontrollstationsrapporterna. Under följande rubriker konkretiseras målbeskrivningarna: *Vården och bevarandet av kulturarvet; Förvaltningskompetens i kulturarvsfrågor; Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan samt Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena*. I följande kapitel redovisas hur målen uppfyllts under 2021. En sammanfattning ges i det inledande kapitlet Året som gått.

Vården och bevarandet av kulturarvet

Antalet kyrkobyggnader

I mars 2022 uppgick det totala antalet kyrkobyggnader som Svenska kyrkan äger eller förvaltar och som omfattas av 4 kap. kulturmiljölagen till 3 325. Enligt de uppgifter som lämnats av församlingarna i kyrkobyggnadsregistret uppfyller 2 950 av dem de kriterier som gäller för kyrkobyggnader med tillståndsplikt enligt 4 kap. 3 § kulturmiljölagen. Av dessa är 137 uppförda efter 1940 och förda till denna kategori genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet enligt 4 kap. 4 § kulturmiljölagen. Sådana beslut har fattats för 36 kyrkor efter relationsändringen år 2000. Från 2014 fattas dessa beslut av länsstyrelserna.

Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobestånd 2021 framgår av bilaga 1.

Under 2021 har två församlingshem fått tillbyggda och invigda kyrkorum: Maria-kyrkan i Örsundsbro, Lagunda församling samt Tallhedskyrkan i Hortlax församling.

Eftersom kyrkorummen fogats till befintliga byggnader räknas de i detta sammanhang inte med i redovisningen av nybyggda kyrkor.

Under perioden 2000–2021 har totalt 25 nybyggda kyrkor och kapell tillkommit. Dessa omfattas inte av 4 kap. kulturmiljölagen och är därmed inte berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Sex kyrkor/kapell har avyttrats till annan ägare än Svenska kyrkan under 2021, se bilaga 1:3. En av dem, Tösse gamla kyrka i Åmåls församling, är skyddad med tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4 kapitel. Kyrkan byggdes på 1200-talet och tjänade som församlingskyrka fram till 1832, då den togs ur bruk och såldes för att senare byggas om till sädesmagasin. År 1931 skänktes kyrkan till församlingen. Efter lokala initiativ renoverades den och kunde 1961 åter invigas som gudstjänstrum. Kyrkan togs ur bruk 2019. Enligt kyrkoordningens 27 kap. 3 § sker detta genom en gudstjänst, ledd av biskop med läsning och bön, där det tillkännages att kyrkan inte längre är ett helgat rum. Kyrkobyggnaden avyttrades under 2021 till en privatperson.

Tre av de kyrkor/kapell som avyttrats skyddas inte med tillståndsplikt enligt kulturmiljölagens 4 kap. 3 §, det vill säga de har tillkommit efter 1940 och är inte heller utvalda av Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelserna för att omfattas av tillståndsplikt.

Två av de kyrkor/kapell som avyttrats utgör byggnadsminnen enligt kulturmiljölagens 3 kapitel. Äldre kyrkobyggnader har normalt ett generellt skydd för sina kulturhistoriska värden genom kulturmiljölagen. Skagershults gamla kyrka, en timrad träkyrka från 1600-talets mitt, var vid sekelskiftet 2000 i privat ägo. För att kyrkan skulle få samma skydd som länets övriga kyrkobyggnader förklarades den som byggnadsminne av länsstyrelsen i Örebro år 2002. Kyrkan överläts 2021 till stiftelsen Skagershults gamla kyrka. Ett sjuttioal prästgårdar är skyddade som byggnadsminnen, bland dem Hova prästgård enligt beslut 2004 av länsstyrelsen i Västra Götalands län. Prästgården avyttrades 2021 i sin helhet till en privatperson, varvid ett invigt kyrkorum i den norra flygeln togs ur bruk.

Under året har kompletteringar skett i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsregister, med inregistrering av kyrkor samt korrigeringar av uppgifter angående ägarskap och förvaltning. Det innebär att det totala antalet kyrkobyggnader är något förändrat jämfört med förra årets rapport.

Under perioden 2000–2021 har totalt 121 kyrkor avyttrats, varav 35 omfattas av tillståndsplikt. En sammanställning av kyrkobyggnader som avyttrats eller rivits sedan relationsförändringen år 2000 har lagts till i bilaga 1:2.

Genomförda åtgärder

Svenska kyrkans församlingar ansvarar enligt kulturmiljölagen för att kyrkobyggnader, kyrkotomter, begravningsplatser och kyrkliga inventarier vårdas och underhålls så att deras kulturhistoriska värden inte minskas och att deras utseende och karaktär inte förvanskas. Den kyrkoantikvariska ersättningen används för kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.

I följande avsnitt beskrivs användningen av den kyrkoantikvariska ersättningen per åtgärdskategori i den form projekten registrerats i Svenska kyrkans projekthanterings-

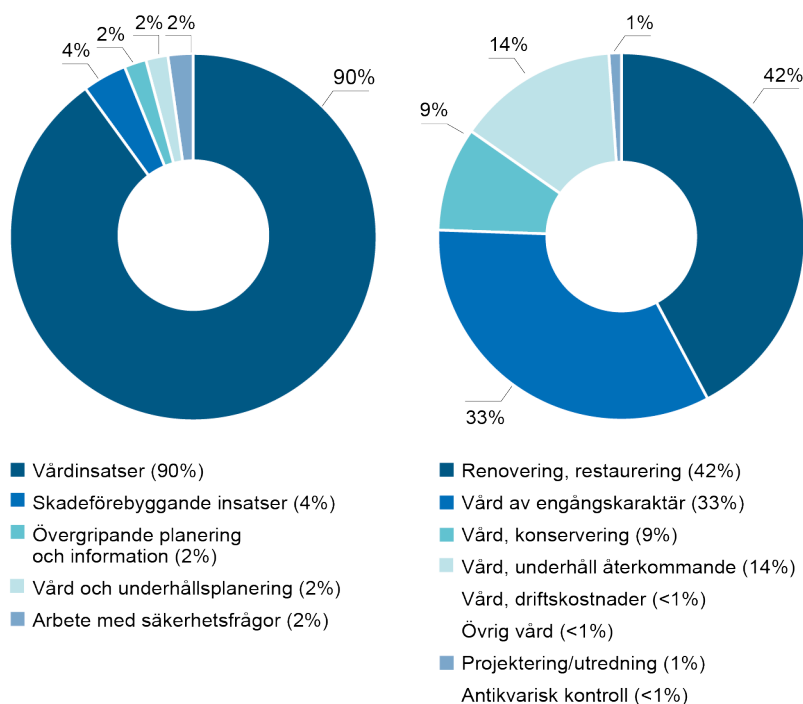
system (fram till och med ramår 2020) samt IT-stöd för kyrkoantikvarisk ersättning (från och med ramår 2021).

Vårdinsatser

Huvuddelen av den kyrkoantikvariska ersättningen fördelas till vårdinsatser initierade av församlingarna. Kategorin Vårdinsatser omfattar *Renovering, restaurering, Vård av engångskaraktär, Vård, konservering* och *Vård, underhåll återkommande*. Kategorin omfattar även *Projektering/utredning* och kulturhistoriskt motiverade *Vård, driftskostnader*.

Under 2021 har 90 procent av de förbrukade medlen gått till åtgärds-kategorin Vårdinsatser, se figur 4. Det kan jämföras med perioden 2002–2021 då 79 procent av de förbrukade medlen gick till denna åtgärds-kategori. Ansökningstrycket för kyrkoantikvarisk ersättning är högt, vilket kräver noggranna och strategiska prioriteringar vid stiftens handläggning av ansökningarna. Flera stift prioriterar av den anledningen ansökningarna för utvändiga åtgärder framför interiöra åtgärder. Den stadigt försämrade ekonomin för många församlingar påverkar möjligheterna att klara den egna finansieringen. Sedan 2018 ger möjligheten att ansöka om kyrkunderhållsbidrag stöd för församlingar att finansiera nödvändiga underhållsåtgärder på kyrkobyggnader. Kyrkunderhållsbidraget handläggs i likhet med den kyrkoantikvariska ersättningen av stiftens.

Figur 4 - vänster. Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning bokföringsår 2021 per åtgärds-kategori, inklusive nationella projekt. Figur 5 - höger. Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning bokföringsår 2021 inom åtgärds-kategorin Vårdinsatser.

Figur 5 visar underkategorier inom Vårdinsatser. Under bokföringsåret 2021 var den största underkategorin *Renovering, restaurering* (42 procent) följt av *Vård av engångskaraktär* (33 procent). Tendensen att underkategorin *Renovering, restaurering* ligger 7–8 procentenheter högre än för genomsnittet perioden 2002–2021 (35 procent) håller i sig. Detsamma gäller för *Vård av engångskaraktär* men här är

tendensen i stället 5 procentenheter lägre än för perioden 2002–2021 (38 procent). Förändringarna kan sannolikt förklaras av att definitionerna av olika åtgärds-kategorier har förtydligats i det nya IT-stödet, vilket givit en ökad precision när församlingar och stift kategoriserar ansökningar och därmed ökat möjligheterna till distinktare uppföljningar.

Inför regeringsrapporten svarar stiftens på en enkät om det gångna årets verksamhet. Utifrån svaren framgår att stiftens i sin handläggning av kyrkoantikvarisk ersättning prioriterar åtgärder på tak och fasader. Några exempel är omläggningen av plåttaket på Öja kyrka, som till stora delar var ursprungligt från uppförandet 1849. Inför takomläggningen upptäcktes omfattande skador på långhusets tak vilket gjorde åtgärdernas genomförande akuta. Tester av takplåten visade att det skulle vara svårt att renovera det ursprungliga taket utan att riskera återkommande skador. Efter samråd med länsstyrelsen och entreprenören valde församlingen att lägga ny kopparplåt för att förlänga underhållsintervallet. För Storkyrkan i Stockholm genomfördes i en första etapp en fasad- och takrestaurering av långhusets södra och norra fasader. Med utgångspunkt från originalrecept och arkivmaterial återställs kyrkans exteriör till 1740-talets barockutseende. Under arbetena upptäcktes flera oförutsedda skador, bland annat rötskador i tre av långhusets takstolar samt i kyrktornets lanternin.

Inom kategorin *Vård, konservering* ingår huvudsakligen konserveringsåtgärder, som under året stått för 9 procent av de förbrukade medlen i jämförelse med 13 procent perioden 2002–2021. Ett exempel är konserveringen av kalkmåleri och bemålade inventarier i Nöttja kyrka. Åtgärderna omfattade bland annat konservering av målerifragment från 1300-talet. I Helgums kyrka genomfördes konservering av kyrklig textil, bland annat av kollektståvar, mässshakar och antependium. Den äldsta konserverade mässshaken är tillverkad i svart sammet och märkt 8 mars 1793.

Kategorin *Vård, underhåll återkommande* stod för 14 procent av förbrukningen, vilket är 3 procentenheter lägre än föregående år men 4 procentenheter högre än för perioden 2002–2021. I kategorin ingår tjärning av tak samt målning av fönster och takplåt, vilket beskrivs mer utförligt i kapitlet Strategiskt arbete. De ökade diskussionerna om vikten av tätare underhållsintervall är sannolikt en bidragande orsak till de senaste årens ökning inom kategorin för återkommande underhållsåtgärder.

Vård- och underhållsplanering

Kategorin avser upprättande och revidering av vård- och underhållsplaner på församlingsnivå. Under 2021 har 2 procent av de förbrukade medlen använts till kategorin *Vård- och underhållsplanering*, vilket är 3 procentenheter lägre än för perioden 2002–2021. Trots förändringen bedöms den procentuella minskningen vara i linje med förbrukningen för hela perioden. I princip alla kyrkobyggnader har i dag en vård- och underhållsplan och ett aktivt arbete pågår runt om i landet med att kontinuerligt uppdatera dessa.

Övergripande planering och information

Kategorin avser övergripande vård- och underhållsplanering i form av stiftsprojekt och nationella projekt. Kategorin innehåller även informations- och visningsinsatser i samband med vård- och underhållsåtgärder eller övergripande regionala informationsinsatser i syfte att tillgängliggöra och förmedla kunskap om de kyrkliga kulturminnena. Under året har 2 procent av de förbrukade medlen använts till kategorin, i jämförelse med perioden 2002–2021 då 5 procent förbrukades. Behovet av övergripande kunskap och gemensamma insatser i form av stiftsprojekt och nationella

projekt är fortfarande stort, även om kunskapsläget hela tiden förbättras. De projekt som genomförs av stiftet och på nationell nivå visar på det kyrkliga kulturarvets stora bredd. På stiftsnivå genomförs inventeringsprojekt som syftar till att öka kunskapen om olika föremålsgrupper, byggnadselement eller byggnadskonstruktioner samt att dokumentera skador och vårdbehov. I flera stift pågår fleråriga projekt där inventarieförteckningar uppdateras och kvalitetssäkras och införs i inventarieregistret Sacer. Översynerna aktualiserar kunskapen om vilka föremål som har kulturhistoriskt värde, samtidigt som församlingarnas medvetenhet om föremålen och deras skötsel ökar. Projekten på stifts- och nationell nivå vänder sig både till församlingar och allmänheten. Ett exempel är *Symboljakten* som är en del i Växjö stifts arbete med att främja församlingarnas arbete med att tillgängliggöra kyrkorna. Besökare uppmuntras till att utforska men även att upptäcka nya betydelser av det kyrkliga kulturarvet. Ett annat exempel är Västerås stift som tillsammans med Länsstyrelsen i Västmanlands län inventerat länets sockencentrum. Syftet har varit att ta fram förbättrade kulturhistoriska underlag som i framtiden ska ge möjligheter till kompetenshöjande insatser inom olika målgrupper samt förbättra underlagen inför stiftets fördelning av kyrkoantikvarisk ersättning. Undersökningarna av medeltida taklag fortsätter i Skara stift. Under året har *Medeltidens glömda rum - nya studier av taklag och torn i Skara stifts kyrkor* publicerats, vilken innehåller fördjupade studier av ett tiotal västgötska kyrkor. Rapporten är en samproduktion mellan Skara stift, Västergötlands museum, Lunds universitet, Traditionsbärarna och Skara stiftshistoriska sällskap.

I kapitlet Strategiskt arbete finns fler exempel på övergripande kunskapsprojekt. Vissa projekt uppfyller villkoren och följer handboken för kyrkoantikvarisk ersättning och har i högre grad finansierats av ersättningen, medan andra bekostas med Svenska kyrkans egna medel.

Skadeförebyggande insatser

Kategorin avser kulturhistoriskt motiverade kostnader i samband med projektering, utredning av fukt och mögel samt förbättrad förvaring för inventarier. Inom skadeförebyggande insatser ingår även underkategorin *Övrigt förebyggande* som avser kulturhistoriskt motiverade tillgänglighetsåtgärder, men även klimatförbättrande åtgärder såsom styrsystem, avfuktningssystem och sanerings- och dräneringsarbeten. Under 2021 har 4 procent använts till skadeförebyggande insatser (figur 4), vilket är 2 procentenheter lägre än för perioden 2002–2021. Ett exempel på skadeförebyggande insatser är renoveringen av kororgeln i Lycke kyrka som rengjorts och sanerats från mögel och skadedjursangrepp. Orgeln räknas som en av de bäst bevarade i sitt slag och har i samband med arbetena flyttats ut från väggen för att skapa ett bättre klimat med luftspalt mot kyrkväggen. Ett annat exempel är Vadsbro kyrka där klimatförbättrande åtgärder genomförts för att förhindra fukt och mikrobiell påväxt samt angrepp av träskadeinsekter. Ett avfuktningssystem installerades i ett tidigare pannrum vilket minimerade behovet av nya ingrepp i kyrkobyggnaden.

Arbete med säkerhetsfrågor

Kategorin avser stöld- och brandförebyggande åtgärder samt byte av brandfarliga elinstallationer och installation av åskskydd. Under 2021 har 2 procent av förbrukningen gått till arbete med säkerhetsfrågor (figur 4), vilket kan jämföras med 5 procent av den för perioden 2002–2021. I Burs kyrka har åtgärder vidtagits för att säkra ett processionskrucifix från 1300-talet. Krucifixet kan nu hänga i koret för alla att ta del av även när kyrkan är obevakad. Innan stöldsäkring flyttades krucifixet

regelbundet mellan sakristian och koret, vilket orsakade skador av både klimat och hantering.

Förvaltningskompetens

Svenska kyrkan ska enligt överenskommelsen med staten svara för att ha den kompetens som krävs för att förvalta de kyrkliga kulturminnena. Sedan år 2000 har antalet personer som arbetar med de kyrkliga kulturminnena på stift och nationell nivå kraftigt ökat samtidigt som arbetet utvecklats och förändrats över tid.

Även fastighetskompetensen hos församlingar och pastorat har gradvis stärkts, exempelvis genom sammanslagningar till större enheter, samverkan mellan enheter och att servicebyråer inrättats vid vissa stift.

Samtliga stift har anställda med både antikvarisk och byggnadsteknisk kompetens som stödjer församlingarna i deras arbete. Antalet årsarbetskrafter som arbetar med stöd och främjande av förvaltning av kyrkliga kulturminnen har varit tämligen stabilt bland stiftens de senaste åren. Sammanlagt är det drygt 50 personer som helt eller delvis arbetar inom det antikvariska och byggnadstekniska kompetensområdet. Tillsammans med administratörer/ekonomier uppgår den nedlagda tiden under 2021 till 40 årsarbetskrafter. Den administrativa/ekonomiska kompetens som kan knytas till förvaltningen rör framför allt handläggningen av den kyrkoantikvariska ersättningen. Enligt stiftens egen uppskattning utgör denna handläggning cirka 37 procent av den nedlagda tiden. Motsvarande siffra för 2020 var 33 procent.

Stiftens förutsättningar skiljer sig åt, likaså strategierna för att stärka den regionala och lokala förvaltningskompetensen. Flera stift har anställda fastighetssamordnare som stödjer församlingarna inom ett kontrakt med deras fastighetsförvaltning. För att komma närmre verksamheten är fastighetssamordnarna i Luleå, Härnösands och Västerås stift utlokaliserade inom kontraktet. Arbets sättet bedöms leda till högre beställarkompetens och att den kunskapsuppbyggnad som sker också bibehålls inom organisationen. Inom flera stift finns servicebyråer som erbjuder församlingar och pastorat konsulttjänster inom byggnadsantikvariska frågor samt inom det administrativa området. I Göteborgs, Växjö och Karlstad stift pågår stiftsprojekt där visstidsanställda antikvarier arbetar med att hjälpa församlingarna att kvalitetssäkra inventarieförteckningarna i inventarieregistret Sacer.

Enligt kyrkoordningen ingår det i stiftens uppgifter att främja och ha tillsyn över förvaltningen i församlingar och pastorat. Biskopsvisitationerna föregås numera ofta av en förvaltningstillsyn som bland annat omfattar verksamhetsområdet fastigheter och kulturarv. I enkätsvaren beskriver stiftens att deras arbete under pandemin påverkats av restriktionerna och att förvaltningstillsynen ställts om eller ställts in. Detsamma gäller de årliga fastighets- och kulturarvsdagar som stiftens anordnar. I vissa fall har de, liksom kurser och andra möten, genomförts digitalt. Det har inneburit att deltagarna inte behövt resa och att fler personer kunnat delta, samtidigt som man gått miste om det erfarenhetsutbyte som sker genom att mötas på plats.

Svenska kyrkans ingenjörsförening (SKIF) är en sammanslutning för kyrkligt anställda som arbetar med fastighetsfrågor inom Svenska kyrkan eller dess institutioner. Föreningen bildades 1984 och är ett rikstäckande nätverk där kunskap och erfarenheter sprids på så väl formella som informella vägar. Årligen arrangeras fastighetsdagar för Svenska kyrkans anställda och förtroendevalda liksom studieresor och vidareutbildningar. Vid årsmötena varierar värdskapet bland föreningens

medlemmar där mötena förläggs i anslutning till något studieobjekt som ger deltagarna intressanta och lärorika kunskaper.

En faktor som påverkar Svenska kyrkans arbete – även med de kyrkliga kulturminnena – är den nedåtgående medlemsutvecklingen och de minskande intäkterna från kyrkoavgiften. Analyserna i utredningen *Gemensamt ansvar* visar att fastighetsförvaltningen procentuellt belastar alltmer av de lokala enheternas totala ekonomi. Samverkan och samordning är centralt för att kunna bedriva en kostnadseffektiv, kvalitativ och hållbar verksamhet och skapa förutsättningar för ett långsiktigt hållbart kyrkoliv. De minskade intäkterna påverkar Svenska kyrkans samtliga nivåer och ett långsiktigt arbete pågår för att nå en ekonomi i balans.

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan

Samverkan mellan staten och Svenska kyrkan är en av hörnstenarna i överenskommelsen om den kyrkoantikvariska ersättningen. Den centrala och de regionala samrådsgrupperna utgör en förutsättning för att arbetet med den kyrkoantikvariska ersättningen och det kyrkliga kulturarvet ska fungera. De bidrar till större samsyn och förståelse för de roller och ansvar som parterna har. Den centrala samrådsgruppen följer kontinuerligt det regionala arbetet genom att som en stående punkt på dagordningen ta upp aktuella frågor från mötena i de regionala grupperna. Denna överblick är möjlig genom att protokollen sänds in till den centrala gruppen.

På stiftsnivå träffas de regionala samrådsgrupperna två till fyra gånger per år. Stående diskussioner i de regionala grupperna berör de olika momenten i beredningen av ersättningen samt initiering av nya och uppföljning av avslutade stiftsprojekt. Under 2021 märks därutöver information och diskussion om parternas situation med anledning av Covid-19, som påverkat till exempel församlingarnas arbete med lokal-försörjningsplanering samt de regionala museernas verksamhet. I flera av de regionala samrådsgrupperna har en diskussion förts om de framtida utmaningarna för vården och bevarandet av kyrkobyggnaderna. Diskussionen har skett mot bakgrund av mycket kostsamma åtgärder som tar stora delar av den ram för beslut om kyrkoantikvarisk ersättning som stiftet disponerar. De regionala samrådsgrupperna används regelmässigt av parterna för att informera om aktuell kunskapsutveckling relaterad till församlingarnas förvaltning av de kyrkliga kulturminnena. Under året har det bland annat handlat om utrotningshotade arter av fladdermöss på kyrkvindar, pågående arbete med insatskort i händelse av brand, kvalitetssäkring av inventarieförteckningar, stöddokument till församlingarna för egenkontroll av textilier samt utbildningsfilmer angående hanteringen av metallföremål.

Den centrala samrådsgruppen har haft fyra möten under 2021. En viktig uppgift under året var genomförandet av kulturarvskonferensen *Möjligheternas rum* den 23 maj, se avsnittet Strategiskt arbete. Frågor som därutöver behandlats i den centrala samrådsgruppen har berört dendrokronologiska undersökningar i kyrkor samt skydd av kulturegendom i händelse av höjd beredskap och krig. Parterna håller varandra kontinuerligt informerade om förändringar och händelser inom respektive organisation, som har betydelse för det kyrkliga kulturarvet.

Ett samråd mellan Svenska kyrkans nationella nivå och stiftens handläggare för kyrkoantikvarisk ersättning och kulturarv ägde rum i oktober i form av ett digitalt rundabordssamtal kring aktuella frågor. På agendan stod bland annat samverkan om kyrkliga inventarier då det gäller stöld- och säkerhetsfrågor samt tillsyn. En lägesrapport lämnades beträffande nationella kunskapsutvecklingsprojekt och möjliga områden för utlysning diskuterades. Höstsamrådet omfattar vanligen två dagar, varav det andra är ett tillfälle att träffa även Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser och

regionala museer. Med hänsyn till utvecklingen av Covid-19 togs under våren beslut om att detta samråd, med tema lokalförörjningsplanering, skulle skjutas och förläggas till en tidpunkt då kyrkokansliet kan bjuda in till ett fysiskt möte.

Svenska kyrkan har under 2021 samverkat med ett flertal myndigheter, institutioner och organisationer i kulturarvsfrågor. De medel som från och med 2019 lyses ut för ansökningar om nationell kunskapsutveckling avser främja samverkan mellan Svenska kyrkan, myndigheterna inom kulturmiljöområdet, forskningsfinansiärer, universitet och högskolor. Som framgår av kapitlet Strategiskt arbete samverkar Svenska kyrkan med relevanta myndigheter också då det gäller förebyggande stöld- och brandskyddsarbete samt standardiseringsarbete inom kulturarvsområdet.

Tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena

Enligt överenskommelsen mellan staten och Svenska kyrkan ska Svenska kyrkan svara för att de kyrkliga kulturminnena är tillgängliga för var och en i minst samma utsträckning som år 2000 när överenskommelsen träffades. Exakta uppgifter om tillgängligheten vid relationsändringen finns inte. Sedan 2006 har Svenska kyrkan samlat in statistik som använts i rapporten till regeringen och som gör det möjligt att följa förändringar över tid.

Att erbjuda tillgänglighet till de kyrkliga kulturminnena innebär att kyrkorna ska hållas öppna och vara möjliga att besöka för allmänheten. Likaså handlar det om att göra kyrkorna inkluderande för alla besökare genom att ta bort hinder som försvårar tillgängligheten för personer med en nedsättning av någon form av funktionsförmåga. Svenska kyrkan har under pandemiåren arbetat aktivt med att kommunicera kulturavet i digitala medier, ett tillgängliggörande som inte kräver fysisk närvaro i kyrkorummet och som kan nå helt nya grupper av människor.

Svenska kyrkans nationella nivå samlar årligen in och sammanställer statistik från alla församlingar om öppethållande och användning av kyrkorna. Här redovisas resultatet till och med år 2021. Svarefrekvensen från församlingarna var i 2021 års undersökning 89 procent.

Den årliga kyrkobyggnadsstatistiken omfattar endast fysiska sammankomster som skett i kyrkorummen. Pandemiåren 2020 och 2021 har ställt församlingarna inför nya utmaningar för verksamhet i kyrkorummen, vilket drivit på en snabb digital utveckling. Detta har gjort det möjligt att genomföra viss verksamhet som annars hade behövt ställas in. Svenska kyrkans årliga enkät till kyrkoherdar i Svenska kyrkans församlingar har samlat in uppgifter om den digitala verksamheten. Från dessa enkätsvar hämtas uppgifter om det digitala tillgängliggörandet av exempelvis gudstjänster och annan verksamhet i församlingarna under 2021.

Kyrkornas öppethållande

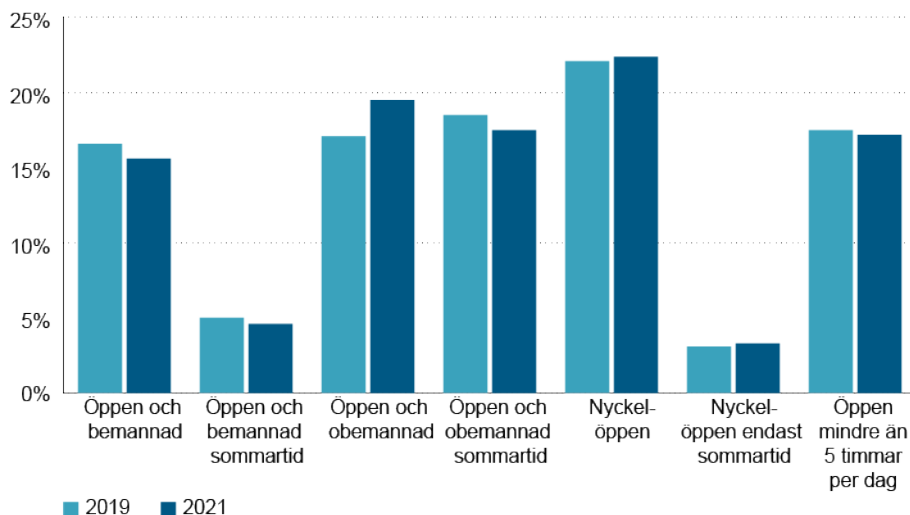
Kyrkorna är öppna och möjliga att besöka i samband med organiserade aktiviteter inom Svenska kyrkans verksamhet. Men de hålls även öppna i stor utsträckning för spontanbesök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar.

Under tiden som Covid-19 pågått har inga stora förändringar skett i öppethållandet för spontanbesök i kyrkobyggnaderna. Kyrkornas öppethållande för besök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar illustreras i figur 6 nedan. En jämförelse mellan 2019 och 2021 visar att andelen kyrkor som är öppna och bemannade har minskat

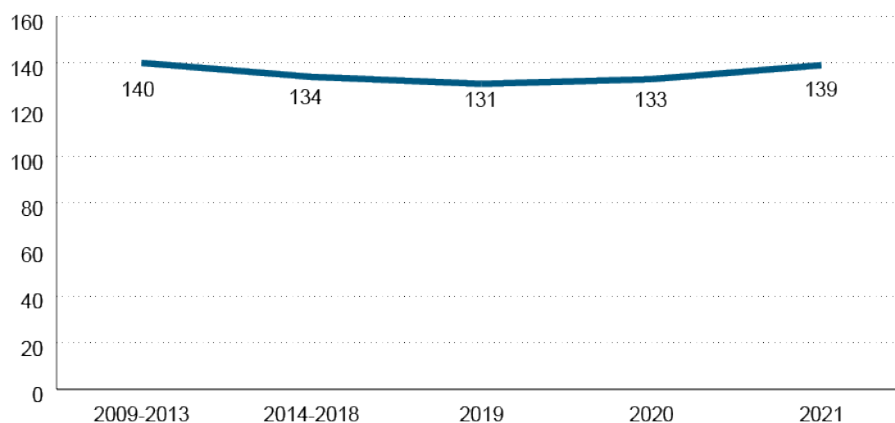
något, med 1 procentenhet från 16,6 till 15,6 procent. Det har även skett en ökning av andelen kyrkor som är öppna och obemannade, från 17 till 19,5 procent.

Ett annat mått som belyser tillgängligheten är det genomsnittliga antalet öppetdagar per kyrka och år. Figur 7 redovisar utvecklingen av det genomsnittliga antalet öppetdagar per kyrka och år jämfört med 2019, 2020 samt de tidigare kontrollstationsperiodernas medelvärden. En öppetdag definieras som kyrka öppen minst fem timmar per dag utöver gudstjänsttid.

Figur 6. Kyrkornas öppethållande för besök utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar

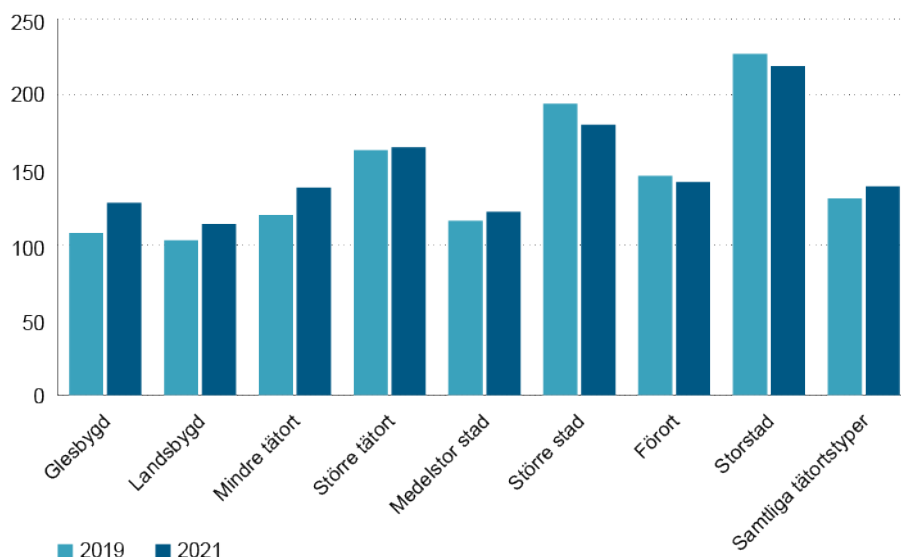
Figur 7. Genomsnittligt antal öppetdagar per kyrka åren 2009–2021

Diagrammet visar att kyrkorna under 2021 var öppna i genomsnitt 139 dagar under året. Under de två senaste åren har den svagt nedåtgående trenden för det genomsnittliga värdet i landet brutits och antal öppetdagar per kyrka har totalt sett ökat.

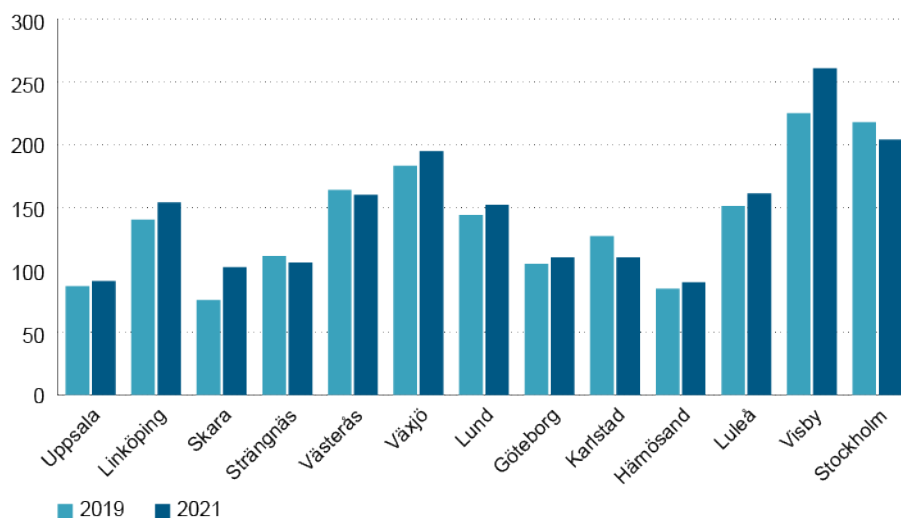
Förändringen av öppethållandet för de två senaste åren följer inte heller tidigare års utveckling med ett ökande öppethållande i de mest tätbefolkade orterna samt minskande öppethållande i glesbygd. Skillnaderna i öppethållande mellan kyrkor i olika typer av tätorter framgår av figur 8. Diagrammet visar att ökningen av öppethållandet jämfört med 2019 företrädesvis skett i gles- och landsbygd samt i de mindre tätorterna och medelstora städerna. I de övriga orterna har öppethållandet minskat under de två senaste åren.

Figur 8. Jämförelse genomsnittligt antal öppettdagar per tätortstyp 2019 och 2021

Fördelningen av genomsnittligt antal öppettdagar i landet visar också regionala olikheter i öppethållandet 2021 jämfört med 2019. Kyrkor i Visby och Skara stift har ett klart högre genomsnittligt öppethållande 2021 jämfört med 2019. Kyrkorna i Karlstad och Stockholms stift har 2021 ett öppethållande som ligger under 2019 års genomsnittliga antal öppettdagar, se figur 9.

Figur 9. Jämförelse genomsnittligt antal öppettdagar per stift 2019 och 2021

Organiserad verksamhet och sammankomster

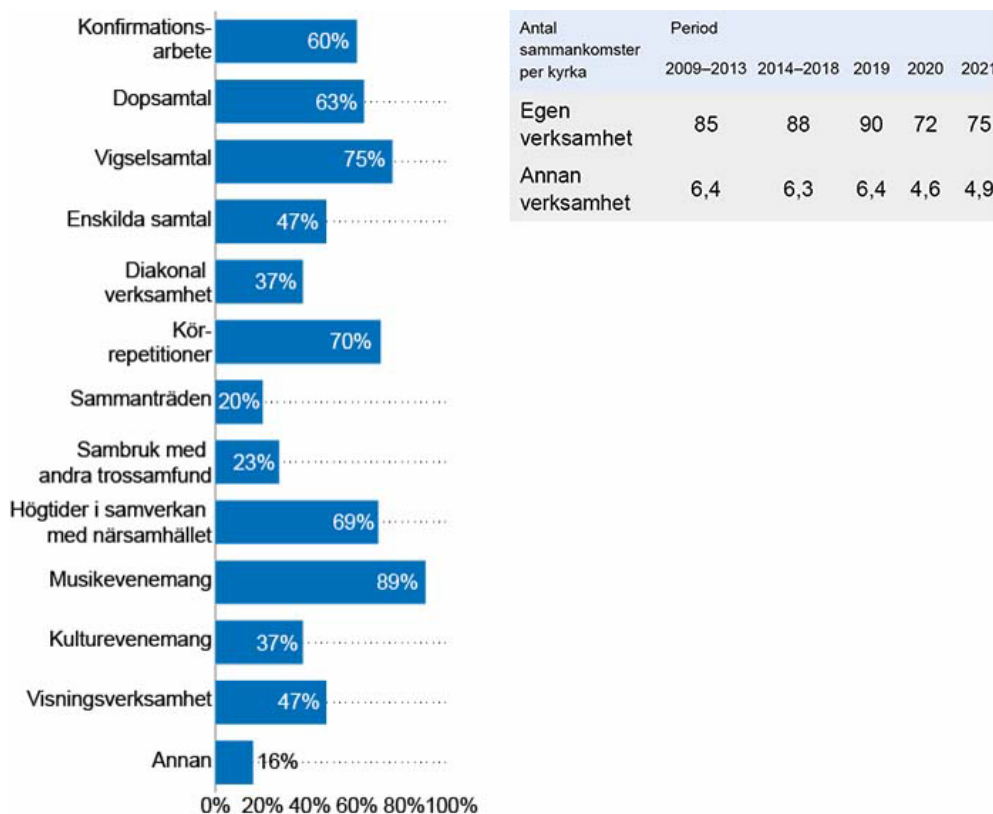
De sammankomster som sker i kyrkorumen genom församlingens organiserade verksamhet ger tillfällen för besökare att ta del av de kyrkliga kulturminnena. Åren 2020 och 2021 har de samhällsliga restriktionerna i stor mån påverkat församlingarnas möjligheter att anordna sammankomster. Församlingarna har under dessa år genomfört en snabb omställning till digitala lösningar för att kunna upprätthålla gudstjänstgemenskapen i en tid då behovet av samhörighet och sammanhang varit stort. Förutom att övergå till digitala lösningar har omställningen också inneburit att större lokaler nyttjats eller att verksamheten förlagts utomhus.

Kyrkornas huvudsakliga användningsområde är inom gudstjänstlivet. Nästan alla kyrkor (92 procent) används i huvudsak till gudstjänster och andakter och 6 procent

används företrädelsevis till dop, vigslar, begravningar och konfirmation (så kallade kyrkliga handlingar). Kyrkor som används i liten utsträckning i det dagliga församlingsarbetet uppgår till 1 procent, men dessa besöks ändå mer eller mindre frekvent som sevärd och kulturhistoriskt intressanta platser och rum. Kyrkor som huvudsakligen används för konserter, utställningar och andra evenemang uppgår till 1 procent.

Utöver gudstjänster och kyrkliga handlingar används kyrkorna för ett stort antal olika aktiviteter. Figur 10 visar vilka aktiviteter som normalt bedrivs i kyrkorna, oavsett om församlingarna under 2021 behövt ställa in eller skjuta upp planerade aktiviteter.

Figur 10 - vänster. Kyrkornas användning utöver gudstjänst och kyrklig handling 2021. Figur 11 – höger. Antal sammankomster per kyrka i Svenska kyrkans egen verksamhet respektive annan verksamhet åren 2009–2021.

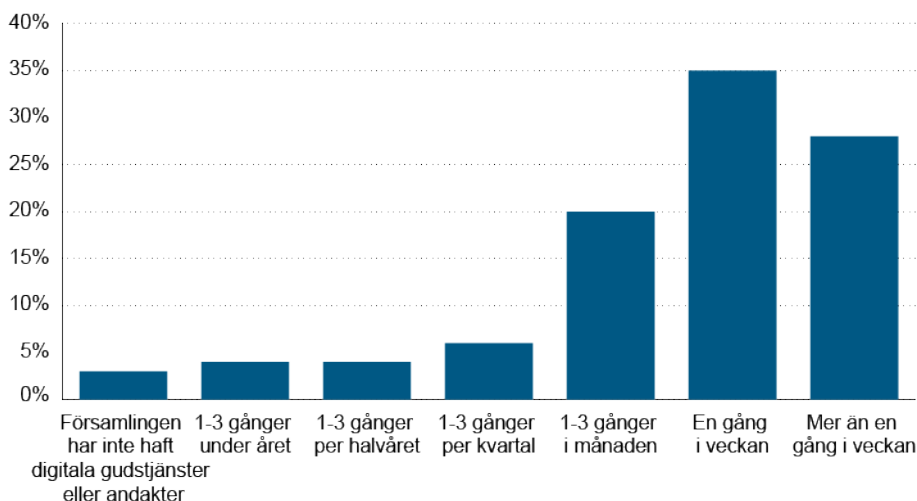
Svenska kyrkan följer sedan 2009 årligen upp antalet sammankomster i kyrkorna fördelade på egen verksamhet och andra sammankomster utanför den egna verksamheten. Annan verksamhet kan exempelvis vara konserter eller liknande evenemang anordnade av annan arrangör än Svenska kyrkan. I jämförelse med 2019 års genomsnitt på 90 kyrkliga verksamheter per kyrka (gudstjänster, kyrkliga handlingar och andra sammankomster i verksamheten) har det under 2021 minskat till i genomsnitt 75 kyrkliga verksamheter per kyrkorum, se figur 11. De speciella förutsättningarna för församlingarna att bedriva verksamhet i kyrkorumen under 2020 och 2021 återspeglas naturligtvis i den statistik som samlats in från församlingarna.

Antalet huvudgudstjänster som skett i kyrkorna har också under 2021 minskat från ett genomsnittligt värde av 22 huvudgudstjänster per kyrka år 2019 till 18 huvudgudstjänster per kyrka år 2021.

Församlingarna har erbjudit digitala gudstjänster och andakter då restriktionerna hindrat fysiska sammankomster. Se sammanställningen i figur 12. Sammanlagt har 97 procent av de församlingar som besvarat enkäten angående den digitala verksamheten anordnat digitala lösningar under året för att fira gudstjänst och bedriva annan

verksamhet minst en gång under året. Enkätsvaren visar att 35 procent av församlingarna genomfört digitala gudstjänster eller andakter en gång i veckan och 29 procent har svarat att de genomfört digitala gudstjänster mer än en gång i veckan.

Figur 12. Andel församlingar som erbjudit digitala former för gudstjänst- och andaktslivet 2021

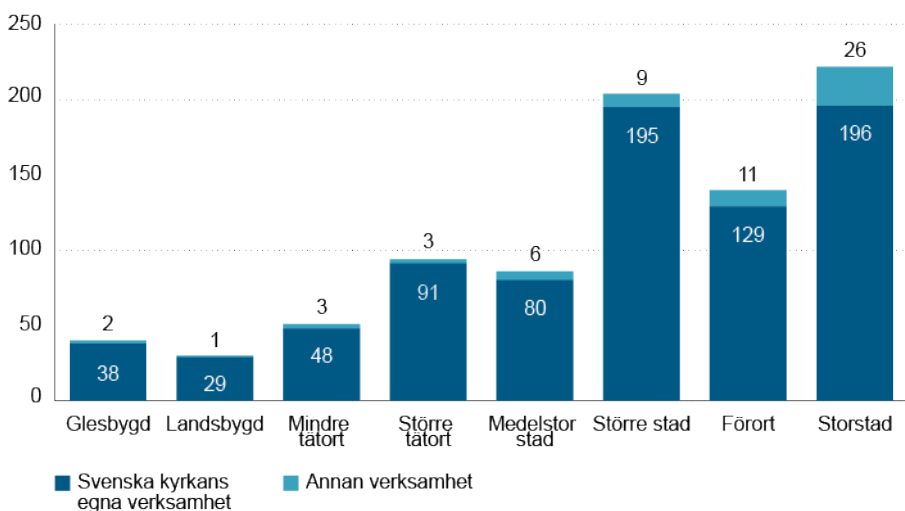

De plattformar som används för att publicera digitala gudstjänster eller andakter är främst Facebook (91 procent), Youtube (74 procent) och Instagram (32 procent). Dessa digitala verksamheter är inte inkluderade i redovisningen av organiserad verksamhet och sammankomster i kyrkorummen.

Nyttjandet av kyrkorna för sammankomster anordnade av annan arrangör än Svenska kyrkan har under 2021 minskat jämfört med 2019. Det har i genomsnitt skett cirka en och en halv färre sammankomster per kyrka. Nedgången i relation till år 2019 kan sannolikt kopplas till Covid-19 liksom nedgången för de övriga verksamheterna.

Antalet sammankomster per kyrka varierar stort under 2021 mellan olika typer av tätorter, se figur 13. Det gäller såväl sammankomster i Svenska kyrkans egen verksamhet som sammankomster med annan verksamhet i kyrkorna. Det genomsnittliga antalet sammankomster per kyrka i storstäderna är 196, medan antalet sammankomster i kyrkorna på landsbygden uppgår till 29.

Figur 13. Antal sammankomster per kyrka fördelade efter tätortstyper år 2021

En väsentlig del i nyttjandet av kyrkobyggnaderna är de många enskilda besöken i öppna kyrkorum. Det är dock mycket svårt att samla in statistik för dessa. Eftersom Svenska kyrkans verksamheter till övervägande del är avgiftsfria kan ingen statistik inhämtas från entréavgifter i någon större grad och till stor del hålls kyrkorna öppna utan bemanning. Det finns viss besöksstatistik för domkyrkor och andra större kyrkor, men det är inte möjligt att utifrån denna dra slutsatser för hela landet.

När omfattande restriktioner infördes för att förhindra smittspridning inskränktes människors möjligheter att mötas och röra sig i kyrkorummen. Digitalisering och onlinekommunikation blev en av flera lösningar för att ställa om, framför allt i gudstjänst- och andaktslivet. Anpassningen av verksamheten till digitala gudstjänster har bidragit till att inkludera vissa människor och exkludera andra som av olika skäl inte vill eller har möjlighet att delta digitalt. Huvudsyftet med den digitala omställningen har varit att fortsätta nå församlingarnas medlemmar när de inte kunnat komma till kyrkan som vanligt.

Det digitala omställningsarbetet har också öppnat upp för människor att delta från andra geografiska platser runt om i Sverige och världen, än den geografiska plats där kyrkan är belägen. Exempelvis har personer som flyttat ändå kunnat delta i gudstjänster i sin ”gamla” församlingskyrka eller i nya kyrkor som man aldrig haft möjlighet att besöka. De digitaliserade gudstjänsterna öppnar också för människor som tillhör nationella minoriteter eller är teckenspråkiga att delta i gudstjänster på sitt eget språk, även om deras lokala församlingar inte erbjuder det. En digital upplevelse av gudstjänster eller kyrkorummet har dock sina begränsningar jämfört med den fysiska närvaron, så när restriktionerna hävts finns en förhoppning om att åter kunna öppna kyrkornas portar på vid gavel. Det finns en längtan tillbaka till det vanliga bruket samtidigt som pandemitiden inneburit ett tillfälle att ifrågasätta gamla mönster och vanor för mötesstrukturer och utveckla nya.

Tillgänglighetsanpassningar

Kyrkorummen och de kulturhistoriska miljöerna anpassas kontinuerligt för att alla som arbetar i eller besöker församlingen ska kunna delta på lika villkor. Anpassningskraven gäller generellt för lokaler med publik verksamhet som exempelvis kyrkorummen, samt kyrkotomter och begravningsplatser. Arbetet med att undanröja funktionshinder i publika miljöer är församlingarnas ansvar som fastighetsägare och handlar exempelvis om att säkra frångänglighet vid evakuering, utjämna nivåskillnader inom- och utomhus, installera dörrautomatik och hörslina, erbjuda tillgänglig WC och generöst tilltagna parkeringsplatser i nära anslutning till huvudentréer och stråk. Målsättningen är att alla ska kunna ta del av Svenska kyrkans verksamhet och det kyrkliga kulturarvet. Enligt *Handbok för arbetet med kyrkoantikvarisk ersättning 2.0* får ersättning beviljas vid anpassning av kyrkliga kulturminnen avseende undanröjande av hinder för funktionsnedsättningar, i de fall kulturhistoriska hänsynstaganden krävs och kulturhistoriskt motiverade kostnader uppkommer.

Under 2021 har Svenska kyrkans nationella nivå arbetat förberedande enligt ett kyrkomötesuppdrag om tillgängligheten i Svenska kyrkans lokaler och verksamheter. Syftet är att möjliggöra för församlingarna att registrera tillgänglighetsinformation som är aktuell och relevant för respektive församling, och som är nåbar via Svenska kyrkans intranät och appen *Kyrkguiden*. Målet är att besökare inför planering av besök enkelt ska kunna nå information om församlingens lokaler och få kontaktuppgifter kopplat till det stöd som finns för olika tillgänglighetsförutsättningar.

Kristin Balksten har utvärderat restaurering med kalkbruk på Gotlands kyrkor under 2000-talet. Foto: Carl Thelin

Strategiskt arbete

Kulturarvsfrågorna är centrala i Svenska kyrkans verksamhet. Svenska kyrkans långsiktiga och övergripande mål är att det kyrkliga kulturarvet och dess värden är en samhällsresurs som ska bevaras, användas och utvecklas. Det kräver en ständigt pågående reflektion och diskussion om kulturarvets betydelse. Kulturarvsfrågorna lyfts i dag i en rad olika sammanhang och tillgängliggörandet av det kyrkliga kulturarvet är en viktig del i Svenska kyrkans arbete med öppenhet, inkludering och främjande av andlig hållbarhet såväl som hållbarhet i en vidare bemärkelse.

Svenska kyrkans strategiska arbete inom kulturarvsområdet bottnar i kyrkomötets beslut om *Gemensamt ansvar* samt de analyser och rapporter som gjordes inför och under kontrollstationsåret 2019. Regeringens skrivelse *Det kyrkliga kulturarvet*, som beslutades av riksdagen i november samma år, ger viktiga utgångspunkter för Svenska kyrkans fortsatta strategiska arbete. Svenska kyrkan arbetar för att förvalta våra byggnader på ett ansvarfullt sätt, generera och utbyta kunskap samt öka allmänhetens kunskap om kulturarvet vilket i förlängningen ökar stödet för det. Detta sker på alla nivåer i Svenska kyrkan. Beslutande organ inom Svenska kyrkan har tagit ställning för ökad inomkyrklig samverkan, bland annat avseende fastighets- och kulturarvsfrågor samt genom gemensamma administrativa system.

En viktig del i Svenska kyrkans strategiska arbete är att bygga upp och fortsätta utveckla kunskaperna om det kyrkliga kulturarvet. Under 2021 påbörjades de första nationella kunskapsutvecklingsprojekt som beviljats kyrkoantikvarisk ersättning från den nationella ramen och med utgångspunkt i den nya fördelningsmodellen. *Nationellt program för kunskapsutveckling inom det kyrkliga kulturarvet* anger riktlinjerna för den del av kyrkoantikvarisk ersättning som avsätts på nationell nivå.

Svenska kyrkan vill i enlighet med de ambitioner som uttalas i regeringskrivelsen stödja kunskapsuppbyggnad som genomförs i samarbete mellan Svenska kyrkan och andra parter. Svenska kyrkan har därför ställt kravet att minst två organisationer ska samarbeta inom ett nationellt projekt. En av dessa parter ska vara en kyrklig enhet eller en offentlig organisation. De nationella kunskapsutvecklingsprojekten ska visa på samverkan mellan flera parter som företräder olika organisationer och verksamheter och projektets resultat ska tillgängliggöras brett och utan vinstintresse. Det

kyrkliga kulturarvet är inte uteslutande till för Svenska kyrkan, det är ett kulturarv som är angeläget för hela samhället.

Vid en årlig utlysning under november till februari välkomnas projektansökningar inom det nationella programmets fyra kunskapsområden. Under 2021 beviljades tre förstudier och tre nya kunskapsutvecklingsprojekt nationella kyrkoantikvariska projektmedel inom kunskapsområdena *Utveckling av konservering, hantverk och material* samt *Användning och tillgängliggörande*.

I följande kapitel ges exempel på pågående eller avslutat arbete relaterat till det kyrkliga kulturarvet med övergripande eller strategisk inriktning. Vissa insatser utgör stiftsprojekt eller nationella projekt finansierade av kyrkoantikvarisk ersättning, medan andra bedrivs inom Svenska kyrkans verksamhet och bekostas med egna medel.

Kyrklig kulturarvsförvaltning

Det är av flera skäl viktigt för Svenska kyrkan att arbeta med både långsiktigt hållbara och samtidigt innovativa strategier för att förvalta det kyrkliga kulturarvet i en värld som snabbt förändras. Kulturarvsförvaltningen ställer krav på kunskaper om kulturhistoriska värden, tillgång till specifik kompetens och en förståelse för att det kyrkliga kulturarvet är levande och i hög grad brukas för sitt ursprungliga syfte. Det kyrkliga kulturarvet är därigenom präglad av både ständiga förändringar och av en tradition som är både levande och meningsfull.

Ett gemensamt ansvar

Arbetet med att realisera de beslut som togs av kyrkomötet genom utredningen *Gemensamt ansvar* har under 2021 fortsatt. En obligatorisk process för lokalförsörjningsplanering har tagits fram för att på lokal nivå strategiskt utvärdera behov av lokaler och fastigheter. Lokalförsörjningsplanerna syftar till att ge församlingarna verktyg för att fatta beslut om sitt fastighetsinnehav i ett längre perspektiv. På så sätt får de bättre förutsättningar för att planera och utföra sitt grundläggande uppdrag. Den 31 januari 2022 hade 34 procent av kyrkans enheter färdigställt sin lokalförsörjningsplan. På den nationella nivån avslutades projektet *Lokalförsörjningsplaner* i december 2021, och det fortsatta arbetet i att stödja lokalförsörjningsplaneringen sker därefter inom Svenska kyrkans linjearbete.

Arbetet med att verkställa de återstående delbesluten inom utredningen *Gemensamt ansvar* bedrivs i uppdragsform inom ramen för den nationella nivåns ansvar. Det huvudsakliga målet är att leverera en handledning som stöd för församlingars och pastorats styrning, ledning och uppföljning av fastighetsverksamheten. Handledningen ska vara praktisk och målgruppsanpassad. För delar av förvaltningen inom Svenska kyrkan finns viktiga kulturarvsperspektiv vilka särskilt ska beaktas vid utformningen. Målgrupper för handledningen är förtroendevalda, verksamhets- och fastighetsansvariga inom församlingar och pastorat. Handledningens rekommendationer och exempel ska vara relevanta för både små och stora församlingar/pastorat, samt bidra till kunskapsspridning och god praxis.

I januari 2020 startade projektet *Överlåtelse av kyrkobyggnad* som har i uppdrag att utveckla och införa en arbetsmodell med processer, ansvarsfördelning och regelverk för hur en överlåtelse av kyrkobyggnad, från församling till trossamfundet Svenska kyrkan, ska gå till, och hur mottagandet ska vara organiserat. Under 2021 fattades beslut om att uppdragsbeskrivningen ska revideras och frågorna belysas i ett bredare

och djupare perspektiv. Detta beroende på att det pågående projektarbetet identifierat en större komplexitet i frågeställningarna än vad som tidigare kunde ha förutsetts, bland annat relaterat till lagstiftningen om äganderätt, lagfartsregler och kulturmiljö.

Inventeringar av kyrkornas böcker

En föremålskategori som flera stift har inventerat under senare år är äldre böcker och boksamlingar. I Linköpings stift avslutades 2019 en tvåårig inventering i alla stiftets 224 kyrkor med tillhörande arkiv. Målet var att identifiera, dokumentera och skadebedöma de böcker som klassades som kyrkliga inventarier. Varje församling fick en dokumentation över sin boksamling och med den följde bland annat anvisningar om hur församlingarna skulle registrera de böcker som bedömdes vara kulturhistoriskt värdefulla i sin inventarieförteckning. Liknande inventeringar har utförts i Skara och Strängnäs stift och för närvarande pågår inventeringar också i Växjö och Stockholms stift.

I Linköping fortsatte inventeringen i en andra etapp som under 2020 avslutades genom sammanställningen av den digitala handledningen *Böckernas ordning*, som trycktes i en mindre upplaga 2021. Handledningen riktar sig till anställda inom Svenska kyrkans församlingar och ger råd om hur man bedömer böckers kulturhistoriska värden och hur man bör ordna sina samlingar. Den beskriver också hur man bör förvara böcker för att de inte ska skadas och hur man kan tänka kring gallring. Handledningen är tillgänglig digitalt för alla att ta del av. Den värdefulla kunskap och erfarenhet som inventeringen samlat kan på detta sätt komma fler församlingar till del.

Inventeringar av fiskarkapell

Längs norrlandskusten har fiskenäringen gett många avtryck i landskapet i form av bebyggelsemiljöer uppbyggda kring fisket. En viktig del i dessa miljöer är fiskarkapellen. Kulturhistorien kring dessa miljöer och byggnader har undersökts i två projekt genomförda av Hälsinglands museum och Länsmuseumet Gävleborg. Projekten har finansierats av kyrkoantikvarisk ersättning från Uppsala och Härnösands stift. Studierna resulterade 2016 i en bok om fiskarkapellen i Medelpad och Ångermanland och 2021 har motsvarande översikt publicerats om Gästrikland och Hälsingland.

Projektet initierades i samband med att vård- och underhållsplaner skulle tas fram för alla kyrkobyggnader och det visade sig att denna kategori av byggnader var sparsamt dokumenterad. Historiskt användes fiskelägena av säsongfiskare från främst Gävle, men också av fiskare från andra städer. Fiskarna var borgare som under sommarhalvåret flyttade ut till fiskelägena. Kapellen fick en central funktion i de fiskelägen där de uppfördes, som samlingslokaler både för gudstjänst, bön och viktiga möten. De äldsta kapellen uppfördes redan på 1600-talet. I Härnösands stift finns 18 bevarade fiskarkapell, varav sju tillhör Svenska kyrkan och övriga ägs av exempelvis kapellag och stiftelser. I alla kapell bedrivs kyrklig verksamhet av den församling som sedan lång tid ansvarat för tillsyn och gudstjänstliv. Kapellen är generellt i mycket gott skick. De har ofta fått överta äldre inventarier från sockenkyrkor där inredningen förnyats.

Standarder

Under 2021 har Svenska kyrkans deltagande i tekniska kommittéer hos Svenska institutet för standarder (SIS) fortsatt. Svenska kyrkans nationella nivå har deltagit som aktiv medlem i den tekniska kommittén *TK111 – Vibration och stöt*. Kommittén

ansvarar för standarder som beskriver metoder för att mäta och bedöma konsekvenser av och risker med vibrationer på byggnader/anläggningar, maskiner, fordon och människor. Några av de pågående standarder som årets arbete omfattat är fokusområdena syneförrättning och riskbedömning kopplat till omgivningspåverkan vid vibration och stöt. Svenska kyrkans deltagande i arbetsgrupper syftar till att påverka standarderna så att de i ökad utsträckning tar hänsyn till Svenska kyrkans kulturmiljöer och lagskyddade byggnadsverk. Målet är att minimera omgivningspåverkan från tredje man i samband med planering inför och vid pågående stöt- och vibrationsalstrande insatser kopplat till exempelvis infrastruktur, bygg- och anläggningsarbeten.

Standarder framtagna inom *TK479 – Bevarande av kulturarv* var under 2021 fortsatt digitalt tillgängliga utan kostnad för organisationer verksamma i Sverige. Den kostnadsfria tillgängligheten är möjlig genom ett avtal mellan Riksantikvarieämbetet och SIS. Syftet med Riksantikvarieämbetets friköp är att öka tillämpningen av standarder på kulturarvsområdet och att pröva nyttan av dem. Svenska kyrkan är medlem i kommittén och deltar i dess årliga möten. En viktig strategi för att öka tillgängligheten och användbarheten av standarderna är att låta översätta prioriterade standarder från engelska till svenska.

Kommittén fattar vid möten gemensamt beslut om prioriteringsordning. Under 2021 översattes fyra standarder vilket innebär att åtta standarder av totalt 48 standarder är översatta till svenska.

Säkerhetsarbete

Under året deltog Svenska kyrkans nationella nivå i operation *PANDORA VI* i samverkan med polisens nationella operativa avdelning, NOA. Den internetbaserade sökinsatsen, där saknade kulturföremål eftersöks internationellt under en begränsad tidsperiod, genomfördes under 2021 för sjätte gången och koordinerades av Guardia Civil och Europol tillsammans med INTERPOL. Inför operationen inhämtade Svenska kyrkan på nationell nivå ett underlag från stiftet på saknade föremål med höga kulturhistoriska värden som sedan lämnades över till NOA. Deltagandet ger Svenska kyrkan kontakter och erfarenheter som successivt förbättrar det strategiskt stöldförebyggande arbetet. Medverkan ger bättre kommunikationsvägar samt metoder för att återbörda kyrkliga inventarier som påträffas i andra länders museisamlingar, via näthandeln eller genom webbaserade sökresultat.

Genom samverkan mellan olika parter kan utgången av kulturarvsbrott få en lycklig lösning. En rikt dekorerad ljusplåt i barockstil stals från Badelunda kyrka, Västerås stift, under 2015. Den upptäcktes på en konstauktion efter att dessförinnan sålts på loppmarknad. Tack vare god samverkan mellan Svenska kyrkan Västerås, polis och extern expertis kunde den oersättliga ljusplåten 2021 återvända till sin hemförsamling.

Linköpings stift har under året slutfört ett projekt som handlat om att höja säkerheten för kyrkliga inventarier vid händelse av brand eller stöldförsök. Målsättningen har varit att så långt det är möjligt försvåra tillfälliga stöldincidenter samtidigt som det ska vara enkelt för församlingen att evakuera inventarier vid brand. Inom projektets tre etapper har över 200 skulpturer i nästan 60 kyrkor omfattats. Projektet har resulterat i en ökad medvetenhet hos församlingar kring stöldsäkring av föremål och givit värdefulla erfarenheter om hur problemen konkret kan lösas.

Svenska kyrkans nationella nivå deltar i Riksantikvarieämbetets nätverk för *Brand, restvärdesräddning och kulturarv* samt *Stölder och kulturarv*. I nätverken deltar bland annat museer, länsstyrelser, försäkringsbolag, Riksdagen, Svenska kyrkan Statens fastighetsverk, Polisen, Tullverket, Brottsförebyggande rådet, Kammarkollegiet,

Riksarkivet, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och Brandskyddsför-
eningen. Genom att medverka får Svenska kyrkan kunskap om aktuella myndighets-
perspektiv, inblick i aktuella incidenter, överblick genom statistik samt erfarenheter
från andra kulturarvsförvaltare. Två gånger per år genomförs digitala eller fysiska
möten för varje nätverk, studiebesök och övrig kommunikation sker efter behov.

Utveckling av konservering, hantverk och material

De renoveringar, restaureringar och konserveringar som årligen genomförs utvecklar
ny kunskap om kyrkomiljöernas tillkomst, uppbyggnad, konstruktion, och föränd-
ringar. Kunskaper som kommer såväl Svenska kyrkan, samhälle som allmänheten till
del. Projekten bidrar till utveckling av arbets- och hantverksmetoder, förbättrad
materialkunskap samt ökat hantverkskunnande för inblandade kompetenser och
yrkesutövare. Det kan i sin tur öka möjligheterna för en mer hållbar förvaltning. En
viktig förutsättning är att de kunskaper som finns och utövas av konservatorer och
specialiserade hantverkare dokumenteras och värdesätts. Det praktiska hantverks-
kunnandet är immateriella kunskaper som krävs för att de materiella resultaten ska
kunna vårdas och bevaras.

Hantverkslaboratoriet

Svenska kyrkan har under en längre tid samverkat med Hantverkslaboratoriet vid
Göteborgs universitet. Sedan 2011 har Svenska kyrkan bidragit med kyrkoantikvarisk
ersättning för att stötta uppbyggnaden av denna centrumbildning i samarbete mellan
universitet, kulturarvsinstitutioner och hantverksföretag. Genom ett särskilt uppdrags-
avtal har Svenska kyrkans behov av hantverkskunskap och kunskapsutveckling till-
godosetts.

Svenska kyrkan på nationell nivå beviljade även 2021 kyrkoantikvarisk ersättning att
disponera i två år för att Hantverkslaboratoriet ska anordna kunskapshöjande aktivi-
teter och sprida kunskap kring hantverk och materialfrågor till olika målgrupper inom
Svenska kyrkan. Efter 2022 kommer endast specifika kunskapsprojekt att tilldelas
kyrkoantikvarisk ersättning. Svenska kyrkan kommer fortsatt att sitta med i
Hantverkslaboratoriets verksamhetsråd som är en värdefull plattform där strategier
och frågor kring hantverkskunskaper står på agendan. Att hantverkskunnandet
bibehålls och främjas är en förutsättning för att de kyrkliga kulturminnena ska kunna
vårdas och underhållas med kulturhistorisk hänsyn.

Långsiktig kunskapsuppbyggnad inom mur och tjära

Under 2021 inleddes två projekt inom kunskapsområdet *Konservering, hantverk och
material* finansierade av kyrkoantikvarisk ersättning ur den nationella ramen.
Pandemin har till viss del påverka projektens tänkta aktiviteter, som inte alla kunnat
genomföras som planerat, men utan att syfte och mål har påverkats.

I projektet *Materialegenskaper hos fogbruk i nygotiska murverk* deltar forskare från
avdelningen Byggnadsmaterial vid Lunds tekniska högskola och Balksten Byggnads-
vård AB. Projektet undersöker murade kyrkobyggnader med komplexa och omfatta-
nde fukt- och saltproblem, invändiga saltutslag och urlakat murbruk. Detta skadar
kulturhistoriska värden och orsakar höga kostnader för reparationer. Projektets mål är
att definiera materialegenskaper hos de historiska fogbruken och få fram egenskaper

för bruk lämpliga för reparationer som både bevarar kulturhistoriska och estetiska värden.

Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet beviljades kyrkoantikvarisk ersättning till ett projekt som inleddes 2021. I projektet *Småskalig framställning och förmedling av tjära* samarbetar Hantverkslaboratoriet med Västerås och Linköpings stift. Projektets fokus är att få i gång en inhemsk produktion av tjära, vilket kräver återtagande av kunskap som under 1900-talet till stor del gått förlorad. Detta sker både genom arkiv- och litteraturstudier och praktiska försök. Hantverkslaboratoriet har under många år arbetat med tjära och bidragit till att kunskaperna inom området ökat. En samverkan inom ramen för projektet för småskalig framställning sker med Gotlands museums långsiktiga projekt om metoder för bränning och applicering av tjära på Gotland. Gotlandsprojektet pågår 2018–2024 och är brett finansierat med både det statliga kulturmiljöanslaget och av kyrkoantikvarisk ersättning i form av ett stiftsprojekt. Hantverkslaboratoriet och projektet på Gotland samarbetar och byter erfarenheter vilket ökar båda projektens förmåga att nå goda resultat.

Linköpings stifts har med strategiska insatser och fallstudier engagerat sig i lösningar för att få tjärstrykningar att bilda ytskikt som håller längre. Det med nya spån omlagda norra takfallet på Ulrika kyrka tjärades under året med tre olika tjäror. Två av tjärorna har framställts lokalt av Ulrika hembygdsförening respektive Borensbergs hembygdsförening med lokal råvara i egna tjärdalar. Den tredje tjäran är en av de som säljs kommersiellt och som är tillverkad i Serbien. De olika tjärorna ströks på tydligt avgränsade områden så att beständigheten går att följa upp och utvärderas.

Ytterligare församlingar bidrar till konkret metodutveckling i samband med att åtgärder vidtas. Åmåls församling lät tjära taket på Fröskogs kyrka två gånger för att bygga upp ett tjärlager. Först på det vanliga sättet med tjära som värmts till cirka 60 grader och andra gången med tjära som kokats länge på en högre temperatur för att skapa en bättre beständig och hållbar yta. En liknande restaurering gjordes i Botkyrka där kyrkan försågs med ett nytt spåntak av fura av god kvalitet för att sedan tjärstrykas två gånger. Andra gången användes inkokt svart pigmenterad tjära som bättre kan stå emot solens UV-ljus och på så sätt bli mer hållbar på samma sätt som i Fröskog. Ett nockräcke installerades på kyrkan för att effektivisera framtida underhåll och tjärstrykningar.

Kalkbruksputs under utveckling

Den vitputsade stenkyrkan sätter prägel på landskapet. Sedan 1100-talet har sådana byggts över i princip hela landet. Detta krävde tillgång till tre viktiga komponenter: stenar att mura med, kalksten att göra murbruk av och hantverkare med rätt kompetens. Kalkstenen måste först brännas och släckas innan den kan användas till mur- och putsbruk. En småskalig, lågindustriell kalkframställning fanns i Sverige fram till 1900-talets början, men i takt med industrialiseringen fasades den alltmer ut och en storskalig kalk- och cementindustri uppstod. Sedan 1900-talets andra hälft har de putsade stenkyrkorna underhållits och renoverats med industriellt framställda bruk som oftast inte liknar det ursprungligen använda materialet. Övergången till industriellt framställt kalkbruk har i vissa fall lett till omfattande skadeproblematik, vilket adresserats genom projekt och forskningsinsatser där kyrkobyggnaderna varit i fokus.

På Gotland har mellan åren 2002–2020 putsen på cirka 40 medeltida kyrkor åtgärdats. Syftet har varit att med kunskap i traditionell framställning och teknik uppnå ett beständigt resultat som fungerar med omgivande, äldre kalkputs. Församlingar i Svenska kyrkan har på detta sätt bidragit i till en långsiktig kunskapsuppbyggnad, där

erfarenheter från restaureringar och underhåll av kyrkobyggnader varit en förutsättning. Under 2020–2021 har Visby stift gjort en utvärdering av genomförda kalkbruksarbeten på 28 av kyrkorna. Utvärderingen är värdefull för det fortsatta arbetet inte bara på Gotland utan även för materialtillverkare, mur- och putshantverkare, Svenska kyrkan och kulturmiljövården i stort. Nya kalksorter av gotländsk och öländsk kalk har börjat användas när olika egenskaper efterfrågats. Blandningsförhållanden har fått anpassas efter ingående material såväl som brukets användning. Utförandet och de olika moment som hantverkaren påverkar har visat sig vara avgörande för huruvida bruken blir beständiga eller ej. I synnerhet har bearbetning av ytan visat sig vara av yttersta vikt. Det kräver en ständig utveckling och utbildning av inblandade aktörer och murarnas unika kunskaper är en förutsättning för att uppnå hållbara resultat.

Restaureringen av Sankt Nicolai kyrka i Lidköping visar på samma problematik och kunskapsutveckling som exemplen från Gotland. I mitten av 1900-talet putsades kyrkan med cementputs som under 2021 ersatts med kalkbruk gjord på lokal kalk från Kinnekulle. Cementbruket hade påskyndat vittringen av sandstenen som kyrkan delvis är byggd av. Kalken har bränts i kalkugn vid Läckö slott och släckts på plats vid kyrkan. Ingen infärgning gjordes utan putsen har sin naturliga kulör. Hantverket har levt upp hos konventionella murare som efter prövning och lärdom har funnit materialet lättarbetat och även lönsamt.

Ett ytterligare exempel på en restaurering där lokalt tillverkad puts använts är den som genomfördes i Ignaberga gamla kyrka i Lunds stift. Där upptäcktes en spricka i gavelpartiet mellan kor och absid som bedömdes akut att laga. Specialister involverades för att göra en förundersökning och komma fram till åtgärder som inte skadade kyrkans kulturhistoriska värden. Sedan tak och takstol demonterats kunde delar av muren plockas ned. Vid återuppbyggnaden användes lokal kalk från Ignaberga kalkbrott som brändes på plats i Lunds stifts mobila kalkugn. Projektet skapade omfattande publicitet och intresse, vilket gav ett mervärde för både hantverket och det lokala engagemanget i församlingen.

Klimat och miljö för ett långsiktigt bevarande

Svenska kyrkans färdplan för klimatet

För att minska Svenska kyrkans egen klimatpåverkan och bidra till mänsklighetens gemensamma arbete för att bromsa effekterna av klimatförändringarna fattade kyrkostyrelsen 2019 beslut om en färdplan för klimatet. Färdplanen har som effektmål att kyrkan ska vara klimatneutral senast år 2030, det vill säga inte lämna något nettobidrag till den globala uppvärmningen. Målet ska till största delen nås genom utsläppsminskningar inom den egna verksamheten. Svenska kyrkans församlingar och pastorat utgör tillsammans en av Sveriges största fastighetsägare. Med en energiförbrukning på cirka 500 GWh är fastigheternas klimatpåverkan stor. Åtgärder för en snabb utfasning av fossila bränslen, energioptimering av befintlig teknik och produktion av ny energi är en förutsättning för att effektmålet och en mer hållbar energiförsörjning ska uppnås. Inom ramen för färdplanen har kyrkliga enheter möjlighet att söka projektmedel som bidrar till formulerade etappmål och kan inspirera andra i omställningen.

Förändrad användning och inneklimat

Klimatförändringarna i sig är ett framtida hot mot kulturarvet. Förändringar i användning och inneklimat kan också äventyra kulturhistoriska värden. Göteborgs och

Linköpings stift har tillsammans genomfört en förstudie mellan 2019–2021 som syftade till att undersöka och utvärdera klimatstyrning efter mögelindex i fyra låganvända kyrkobyggnader. Bakgrunden till förstudien är de senaste decenniernas uppmärksammade fuktproblem i kyrkor, vilka till viss del beror på energisparåtgärder, låg användningsgrad och minskad uppvärmning. Detta har lett till skador på både inventarier och byggnader.

Enligt förstudien finns stora kunskapsluckor om klimatrelaterade skador på äldre byggnader och inventarier. Riksantikvarieämbetets skrift från 1998, *Att sluta värma en kyrka*, innehåller råd i samband med kallställning av kyrkor som fortfarande är giltiga, men följs i allt för liten utsträckning. I och med varje kyrkobyggnads individuella förutsättningar syftade förstudien till att undersöka om det gick att optimera lösningar med hjälp av befintliga system på marknaden för reglering av temperatur och avfuktning. Förstudiens slutsats var att ingen mögeltillväxt konstaterats under provperioden, med förbehåll för att resultatet bestod av ett begränsat urval av kyrkor i kombination med flera övriga felkällor. Av den anledningen föreslogs ytterligare studier som involverar fler testkyrkor, fukttekniker, mikrobiologer, fastighetsansvariga och styrsystemspecialister för att under kontrollerade former fortsätta undersöka frågan om hur man bäst når en energieffektiv styrning av låganvända kyrkor utan att äventyra kyrkornas kulturhistoriska värden.

Solenergi i kyrkomiljö

Samhället och Svenska kyrkan behöver växla om till mer hållbara energilösningar i och kring våra byggnader. Samtidigt kan denna omställning komma i konflikt med kulturmiljöintressen. Ärendet rörande solceller på Säffle kyrkas tak avgjordes under året. Kammarrätten i Karlstad meddelade i november att man inte medgav prövnings-tillstånd till ärendet.

Det innebär att kammarrätten inte gör någon annan tolkning av ärendet än den dom som meddelats i förvaltningsrätten, med bifall till Riksantikvarieämbetets överklagande av länsstyrelsens tillstånd till installationen.

Ansökan om solceller på Säffle kyrkas tak föregicks av en analys av samtliga av pastoratets kyrkor, där kyrkan i tätorten bedömdes som den mest lämpliga, bland annat med hänsyn till det flacka takfallet. Vid en vägning mellan pastoratets skäl för ändringen respektive kyrkobyggnadens kulturhistoriska värden samt arkitektoniska och estetiska kvaliteter fann alltså förvaltningsrätten att ändringen inte skulle tillåtas.

Tillämpningen av 4 kap. kulturmiljölagen sker alltid utifrån de kulturhistoriska värdena i det enskilda fallet. Val av energilösning bör alltid föregås av en analys som innefattar församlingens eller pastoratets behov, förutsättningar och önskvärda eller möjliga lösningar samt – i de fall särskilt skydd finns för kulturhistoriska värden – tidiga samråd med tillståndsprövande myndighet. Det gäller oavsett om installationen rör mark eller byggnad. Andra exempel visar att solceller kan utgöra ett möjligt tillägg även i kulturhistoriska miljöer.

Användning och tillgängliggörande av det kyrkliga kulturarvet

Kulturarvet som resurs för samhälle och kyrka

Den utveckling som sker när både samhälle och kyrka snabbt förändras i samband med globalisering, urbanisering, migration, förändrade vanor och värderingar påverkar både hur kyrkorna förvaltas och används. Sammanslagningar av församlingar till större enheter, förändrad verksamhet och bruk samt en minskande ekonomi påverkar församlingarnas behov av kyrkor och andra lokaler. Samtidigt behöver samhället i många sammanhang flera offentliga icke-kommersiella rum som är tillgängliga för alla. Svenska kyrkan vill lyfta det kyrkliga kulturarvet som en resurs, både för samhälle och kyrka, som kan få ökad användning i fler sammanhang. För en långsiktigt hållbar användning av det kyrkliga kulturarvet behöver samverkan mellan olika aktörer stärkas med kunskapsutbyten både i Sverige och internationellt. I samband med detta är det nödvändigt att delaktigheten och tillgängligheten ökar, samtidigt som kulturvärdena värnas.

Under året beviljades tre förstudier inom kunskapsområdet *Användning och tillgängliggörande*, finansierade med kyrkoantikvarisk ersättning ur den nationella ramen. I de tre förstudierna ingår i hög utsträckning fysiska träffar mellan olika grupper vilket har gjort att samtliga har försenats. Karlstad stift driver förstudien *Kyrkan i lokalsamhället* i samarbete med Hagfors pastorat och samhällsplaneringsföretaget SBK Värmland AB. Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet genomför förstudien *Liv i kyrkan* tillsammans med Lunds stift. Förstudien *Föremålen berättar* är avslutningsvis ett initiativ från Örebro länsmuseum i samarbete med Viby församling.

En värld av grannar – Interreligiös praktik för fred

Den textila traditionens teknik samt form- och symbolspråk utgör ett viktigt inslag i kyrkligt kulturarv. Nya sammanhang kan också på denna grund skapa nya betydelser. Under våren 2021 utlyste Svenska kyrkans program *En värld av grannar – Interreligiös praktik för fred*, en broderitävling. Genom programmet vill Svenska kyrkan främja fredlig samexistens och ett humant Europa, som präglas av social och andlig hållbarhet – ett samhälle där människor värnar om sin nästa och försvarar demokratiska grundvärderingar. De som deltog i broderitävlingen hade tolv citat att inspireras av. Syftet med tävlingen var att reflektera över vad möten över religionsgränser betyder och hur vi kan leva tillsammans i ömsesidig respekt och vänskap. Broderitävlingen gav också möjlighet att knyta an till hantverk som gränsöverskridande verktyg, något som har en lång tradition inom svenska kyrkan. När tävlingen avslutades hade 66 bidrag inkommit med fria tolkningar av budskap i olika storlekar, former och material. Det vinnande bidraget i korsstygn är inspirerat av Kajs Atallahs citat ”Du har en värld av grannar”.

Konferenser och utbildningar

Den 23 maj 2021 arrangerades den nationella kulturarvskonferensen *Möjligheternas rum*. Konferensen skulle hållits fysiskt i Skara våren 2020, men fick ställas in på grund av pandemin. I stället blev det en digital konferens våren 2021. Konferensen handlade om flexibla kyrkorum och kyrkogårdar i en tid av förändring. Kulturminister Amanda Lind inledde konferensen. Hon tog bland annat upp vikten av att upprätthålla ett fortsatt starkt intresse hos allmänheten för att kunna bevara och utveckla det kyrkliga

kulturarvet och menade att det behövs en fördjupad samverkan mellan olika aktörer på nationell, regional och lokal nivå för att lyfta intresset ännu mer.

Kulturarvskonferensen anordnas av centrala samrådsgruppen vartannat år tillsammans med ett värdstift och den regionala samrådsgruppen i stiftet. Konferenserna vänder sig till de regionala samrådsgrupperna, med representation från Svenska kyrkan, länsstyrelserna och de regionala museerna. Konferensen ger möjligheter till möten och diskussioner kring aktuella frågor som rör det kyrkliga kulturarvet. Under årets konferens diskuterades bland annat frågor om vilka förväntningar som finns på kyrkorummet i dag och hur de kommer att användas i framtiden. De besök som var inplanerade i Varnhems klosterkyrka och Skara domkyrka fick göras via film. Den digitala konferensen sändes från Flämslätt stifts- och kursgård som också presenterades i filmversion. Filmer och material från konferensen finns tillgängliga på Skara stifts externa hemsida.

Svenska kyrkans nationella nivå deltog under året i det digitala *Herrenhausen Symposium: Reusing Churches. New perspectives in a European Comparison*. Symposiet samlade 574 deltagare från hela Europa, däribland forskare inom arkitektur, teologi och kulturhistoria, antikvarier och medarbetare från trossamfund. Exempelen från Europa visar en likartad problembild med minskad användning för kyrkornas traditionella bruk, men också stor spännvidd i hur de kan användas i nya sammanhang.

Svenska kyrkan i Lunds stift producerade under 2021 en utbildningsserie om sex filmer, *Våra kyrkor*, som behandlar vård och underhåll av kyrkobyggnader, kyrkorum och kyrkliga inventarier. Filmerna utgår från lagstiftningen och kyrkoordningen. Ambitionen var att filmerna skulle vara jordnära och praktiska. Filmerna riktar sig till kyrkvårdare, kyrkvaktmästare, inventarieansvariga, kyrkoherdar, präster, musiker och församlingspedagoger. Filmerna är en slutprodukt från ett större projekt där Lunds stift tillsammans med Sensus Skåne-Blekinge bistått församlingar och pastorat att föra in inventarieförteckningarna i inventarieregistret Sacer. Filmerna finns på Youtube.

Även Växjö stift har producerat korta utbildningsfilmer. I samarbete med två konservatorer ges i filmerna konkreta tips och råd för att skador inte ska uppstå på inventarier av metall och textil. Det handlar bland annat om bra förvaring och hantering av stearin men också om hur man tar hand om föremålen på ett skonsamt sätt. Filmerna finns på Vimeo.

Kulturarvskommunikation

Svenska kyrkan arbetar kontinuerligt med att kommunicera och sprida kunskap om kulturarvet. Det bidrar till delaktighet och ett långsiktigt stöd för att bevara de kulturhistoriska värdena. Att sprida kunskap om kulturarvet ger möjlighet till nya möten och ökad förståelse för kulturarvets betydelse som samhällsresurs.

Kulturarvet digitalt

Kyrkguiden är Svenska kyrkans app för att få fler att hitta till kyrkorna och det kyrkliga kulturarvet. Med hjälp av guiden kan användaren söka information om en närliggande kyrka och klicka sig vidare för att läsa mer om byggnaden, församlingen och kommande aktiviteter. Under 2021 har appen utvecklats och nya funktioner har tillkommit. Under 2021 har det blivit möjligt för församlingar att med hjälp av QR-koder tillhandahålla besökare en audioguide, film, webbsida eller bild via telefon eller surfplatta. Det går också att skapa en rundvandring mellan olika platser och visa den i *Kyrkguiden* eller på svenskakyrkan.se. Användare av appen har även möjlighet

att registrera sig som användare och under 2021 gjorde 4 487 personer det. *Kyrkguiden* har under året haft omkring 9 300 aktiva användare per månad och omkring 11 584 nya nedladdningar har genomförts.

Svenskakyrkan.se och *Kyrkguiden* marknadsför de av landets kyrkor som har sommaraktiviteter. På webben visas dessa under svenskakyrkan.se/sommarkyrkan. Under 2021 besökte cirka 30 500 personer de nationella delarna om kulturarv och kyrkobyggnader på svenskakyrkan.se, varav 3 578 besökte sidorna om just sommarkyrkan. Välbesökta sidor var också de om kyrkobyggnadens olika delar som hade drygt 9 200 besök och sidan om landets domkyrkor med cirka 8 620.

På Svenska kyrkans Instagramkonto @kulturavet publicerades under 2021 totalt 255 inlägg. I början av 2021 passerade kontot 10 000 följare och hade vid slutet av året 12 400 följare. Här berättar Svenska kyrkan i ord, bild och film om intressanta detaljer och företeelser ur vårt gemensamma kulturarv. Målet är att fler ska få större kunskap om det kyrkliga kulturarvet och förstå vikten av att det vårdas och bevaras. Det som uppskattas mest av följarna är vackra bilder på kyrkor med en lång historia och intressanta berättelser. Genom Instagrams Storiesfunktion har 40 kluriga quiz under året engagerat följarna. Quizen har handlat om exempelvis kyrkotextil, kyrkoårets olika färger och olika kyrkobyggnadstyper. Under året publicerades också 9 Instagram Tv-videos. I ett samarbete med Domkyrkoförsamlingen i Stockholm har 5 av dem handlat om silverföremålen i Domkyrkans skattkammare. Under 2021 har 12 tweets publicerats på Svenska kyrkans Twitterkonto under hashtagarna #kulturavet och #kulturavet. Den mest populära tweeten med 57 gillamarkeringar var en bild från Väversunda kyrka på romanska kalkmålningar från 1200-talet.

Kulturarvet i inomkyrklig kommunikation

Det kyrkliga kulturarvet kommuniceras även till anställda och förtroendevalda i Svenska kyrkan. Genom bland annat det digitala nyhetsbrevet Fastigheter och kulturarv erbjuds möjlighet att ta del av det omfattande och breda arbetet som handlar om vård och underhåll av kyrkobyggnaderna. Nyhetsbrevet utkom med åtta nummer under 2021 och har drygt 2 300 prenumeranter.

Sommarkampanj för ökad kännedom

Under sommaren 2021 genomfördes en kampanj för att öka kännedomen om kyrkorna som besöksmål för de som "hemestrade". Kampanjen bekostades av den nationella nivån och var en del i ett större arbete med att synliggöra Svenska kyrkan under det andra pandemiåret. Målgrupper var i första hand barnfamiljer och färdigvaccinerade äldre på semester i Sverige. Kampanjen varade under veckorna 27 till 32 och fungerade som ett komplement till församlingarnas kommunikation. Annonsering i Expressen, Aftonbladet, IcaKuriren, digitalt genom bannerplatser och i sociala medier som Facebook och Instagram hänvisade till samlingsidan *sommar* på svenskakyrkan.se med kalender och sökfunktion för att lättare hitta till olika kyrkor. Den totala räckvidden för kampanjen blev 9 miljoner.

Bilaga 1: Förändringar i Svenska kyrkans kyrkobyggnadsbestånd 2020–2021

1:1 Sammanställning av kyrkor ägda eller förvaltade av svenska kyrkan 2021

Stift	KYRKBYGGNADER ENL. 4 KAP. KML			ÖVRIGA KYRKOR			TOTALT ** invigda kyrkorum 2021
	TOTALT	Därav skyddade med tillståndsplikt vid väsentliga ändringar enl. 4 kap. 3§ KML (inkl. utvalda enligt 4 kap. 4§)*	Totalt antal kyrkobyggnader som omfattas av 4 kap. KML tagna ur bruk som kyrkor efter 2000-01-01	Totalt antal kyrkor där skyddet enl. 4 kap. KML ej är utrett	Totalt antal kyrko- byggnader som ej omfattas av 4 kap. KML	Därav nybyggda efter 2000-01-01	
Uppsala	293	261	1	1	7	2	300
Linköping	260	232	0	1	4	2	265
Skara	410	377	0	0	5	2	414
Strängnäs	190	174	1	0	6	3	195
Västerås	172	160	0	1	5	1	178
Växjö	333	291	0	3	6	1	342
Lund	512	481	1	0	1	0	512
Göteborg	360	311	0	1	9	5	370
Karlstad	165	148	1	0	0	0	164
Härnösand	207	181	1	1	5	2	212
Luleå	183	128	1	2	6	0	190
Visby	98	97	0	2	1	0	101
Stockholm	142	109	2	2	10	7	152
Summa	3325	2950	8	14	65	25	3396

* Innefattar även kapellkrematorier enligt beslut av Riksantikvarieämbetet.

** Summan av antal kyrkobyggnader som omfattas enl. 4 kap. KML och övriga kyrkor minus de kyrkobyggnader som tagits ur bruk som kyrkor.

1:2 Sammanställning av kyrkor som avyttrats till annan ägare eller rivits efter 2000-01-01

KYRKBOBYGGNADER ENL. 4 KAP. KML

ÖVRIGA KYRKOR

Stift	TOTALT	Därav skyddade med tillståndsplikt vid väsentliga ändringar enl. 4 kap. 3§ KML (inklusive utvalda enligt 4 kap. 4§)		Totalt antal kyrkobyggnader som ej omfattas av 4 kap. KML	TOTALT
Uppsala	6	1		1	7
Linköping	3	1		0	3
Skara	10	4		1	11
Strängnäs	5	1		1	6
Västerås	7	2		0	7
Vaxjö	4	2		1	5
Lund	8	5		0	8
Göteborg	16	8		0	16
Karlstad	6	3		1	7
Härnösand	19	5		0	19
Luleå	19	2		4	23
Visby	0	0		0	0
Stockholm	9	1		0	9
Summa	112	35		9	121

1:3 Kyrkor avyttrade under 2021

Kyrka	Församling	Stift	Byggår	Tagen ur bruk	Ågarbyte år	Skydd KML	Kommentar
Tösse gamla kyrka	Åmåls	Karlstad	1200-tal	2019	2021	4 kap. 3§	Såld till privatperson
Boleängskyrkan	Tegs	Luleå	1979	2020	2021	4 kap. 2§	Såld till företag för att bli restaurang och affärslokal
Sjungande dalens kyrka	Skellefteå lands	Luleå	1985	2021	2021	4 kap. 2§	Såld för att användas av Sankta Maria Katolska kapellförsamling
S:ta Maria kyrka i Lidköping	Lidköpings	Skara	1976	2021	2021	4 kap. 2§	Såld till kommunen församlingen hyr en del av byggnaden
Skagershults gamla kyrka	Skagershults	Strängnäs	1651	-	2021	3 kap.	Överlåtten till stiftelsen Skagershult gamla kyrka
Hova prästgård, norra prästgårds-flygeln	Hova-Ålgårås	Skara	1600-tal	2021	2021	3 kap.	Hela prästgården såld till privatperson för verksamhet i norra flygeln.

Bilaga 2: Fördelning och förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning 2002–2021

2:1 Kyrkoantikvarisk ersättning, anslag och förbrukade medel 2002-2021*

Stift	Kontrollstation 2002-2008, mnkr	Kontrollstation 2009-2013, mnkr	Kontrollstation 2014-2018, mnkr	2019, mnkr	2020, mnkr	2021, mnkr	Summa 2002-2021, mnkr	Kvm tillståndspliktig kyrka**	KAE kr/kvm tillståndspliktig kyrka 2002-2020	Genomsnitt årlig KAE kr/kvm tillståndspliktig kyrka
Anslag från staten	1 435,0	2 305,0	2 300,0	460,0	460,0	460,0	7 420,0			
Uppsala stift	88,7	205,5	255,8	60,7	47,1	27,0	684,8	114 955	5 957	298
Linköpings stift	120,5	218,7	295,5	40,1	53,6	37,3	765,6	119 135	6 426	321
Skara stift	124,5	195,1	206,2	27,1	31,8	38,7	623,3	121 598	5 126	256
Strängnäs stift	76,4	156,7	167,8	25,8	24,4	23,6	474,7	73 140	6 491	325
Västerås stift	102,5	147,9	151,0	29,4	21,6	14,6	466,9	89 328	5 227	261
Vaxjö stift	121,4	214,7	226,2	53,4	27,5	44,2	687,5	140 789	4 883	244
Lunds stift	119,2	193,2	406,7	46,7	70,3	75,3	911,4	190 279	4 790	239
Göteborgs stift	147,3	235,1	326,0	73,7	74,9	53,1	910,1	136 974	6 644	332
Karlstads stift	53,6	77,5	138,2	21,8	26,0	12,8	329,9	69 635	4 738	237
Hämosands stift	57,4	70,6	130,6	25,1	15,9	23,6	323,2	76 403	4 230	212
Luleå stift	35,9	34,8	35,8	6,2	7,4	9,9	130,0	55 037	2 362	118
Visby stift	109,4	173,6	148,8	19,2	14,4	12,8	478,2	31 478	15 191	760
Stockholms stift	66,8	100,0	194,9	23,2	18,1	57,0	460,0	63 548	7 239	362
Nationell nivå	16,0	29,9	16,9	1,3	1,5	0,8	66,4	-	-	-
Summa förbrukning	1 239,5	2 053,3	2 700,4	453,7	434,5	430,6	7 311,9	1 282 299	5 702	285
Återstående anslag från staten	195,5	251,7	-400,4	6,3	25,5	29,4	108,1			
Ack. anslag från staten	1 435,0	3 740,0	6 040,0	6 500,0	6 960,0	7 420,0				
Ack. summa förbrukning	1 239,5	3 292,8	5 993,2	6 446,9	6 881,3	7 311,9				
Ack. förbrukning %	86,4%	88,0%	99,2%	99,2%	98,9%	98,5%				

* Utbetalning till den 31 december 2021.

** Uppgift om kvadratmeter tillståndspliktig kyrkobyggnad från KBR mars 2018.

2:3 Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under 2021 per objektstyp, mnkr*

Stift	Övergripande planering eller flera objekt	Begravningsplats	Kyrkliga inventarier	Kyrkobyggnad	Kyrkotomt	Totalt
Uppsala stift	0,1	N/A*	1,1	25,6	0,2	27,0
Linköpings stift	N/A*	N/A*	1,7	35,1	0,4	37,3
Skara stift	N/A*	0,1	1,1	37,6	N/A*	38,7
Strängnäs stift	N/A*	N/A*	2,9	20,3	0,3	23,6
Västerås stift	N/A*	N/A*	N/A*	14,6	N/A*	14,6
Växjö stift	1,1	0,1	1,3	41,7	N/A*	44,2
Lunds stift	N/A*	0,6	2,9	71,7	N/A*	75,3
Göteborgs stift	N/A*	N/A*	4,1	49,0	N/A*	53,1
Karlstads stift	N/A*	N/A*	N/A*	12,8	N/A*	12,8
Härnösands stift	N/A*	N/A*	0,2	23,3	N/A*	23,6
Luleå stift	N/A*	N/A*	0,2	9,7	N/A*	9,9
Visby stift	0,2	N/A*	0,2	12,4	N/A*	12,8
Stockholms stift	0,5	0,3	0,7	55,5	N/A*	57,0
Nationell nivå	0,8	N/A*	N/A*	N/A*	N/A*	0,8
Totalt	2,6	1,1	16,5	409,4	1,0	430,6

* N/A innebär att ingen förbrukning skett under året.

2:2 Förbrukning av kyrkoantikvarisk ersättning under 2021 per åtgärdskategori, mnkr*

Stift	Övergripande planering och information	Vård och underhållsplanering	Vårdinsatser	Skadeförebyggande insatser	Arbete med säkerhetsfrågor	Totalt
Uppsala stift	0,1	0,2	22,8	3,0	1,0	27,0
Linköpings stift	0,9	N/A*	32,9	0,2	3,3	37,3
Skara stift	0,7	1,8	34,2	1,0	0,9	38,7
Strängnäs stift	2,0	0,6	18,1	1,7	1,2	23,6
Västerås stift	N/A*	N/A*	14,6	N/A*	N/A*	14,6
Växjö stift	0,3	1,1	38,4	3,8	0,6	44,2
Lunds stift	3,6	0,5	68,7	1,9	0,6	75,3
Göteborgs stift	1,1	3,5	45,4	2,4	0,6	53,1
Karlstads stift	N/A*	N/A*	11,3	1,4	0,1	12,8
Härnösands stift	0,3	N/A*	22,7	0,1	0,4	23,6
Luleå stift	N/A*	N/A*	9,9	N/A*	N/A*	9,9
Visby stift	0,2	N/A*	12,4	0,1	0,1	12,8
Stockholms stift	0,5	0,4	54,3	0,7	1,1	57,0
Nationell nivå	0,8	N/A*	N/A*	N/A*	N/A*	0,8
Totalt	10,5	8,2	385,7	16,3	9,9	430,6

* N/A innebär att ingen förbrukning skett under året.

Bilaga 3: Projekt genomförda i stiftet 2021 – ett urval

För att ge en uppfattning om vilken typ av stifts- och församlingsprojekt som beviljas kyrkoantikvarisk ersättning (KAE) presenteras här ett urval av projekt som slutförts under 2021.

Uppsala stift

Utredning, projektering och renovering av klockstapel

Högs klockstapel från 1792 har under flera år renoverats. Skador i timmerkonstruktionen åtgärdades inledningsvis. Klockstapelns spånbeklädnad visade sig vid fördjupade undersökningar vara i hög grad ursprunglig och dessutom till stora delar tillverkad av al vilket är mycket ovanligt. Spån av furu och al har använts omlott men alspånen sitter främst på skyddade ställen där de inte utsatts för fukt. Skadade spån har ersatts med nya av både al och furu, lika ursprungligt. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/gavleborg/klockstapeln-i-hog-ar-riksunik>

Total kostnad: 7 413 tkr varav KAE: 3 864 tkr.

Linköpings stift

Grundförstärkning av torn

Sankt Olai kyrka i Norrköping har en från kyrkan fristående kampanil kallat Stadstornet. Sättningar i grunden har gjort att tornet lutar och kunde riskera att falla. Geotekniska undersökningar visade på en accelererande lutning. Grundförstärkning utfördes med 74 borrade pålar.

Total kostnad: 10 154 tkr varav KAE: 6 803 tkr.

Skara stift

Exteriör renovering av fasader och tak

På Sankt Nicolai kyrka i Lidköping har en äldre cementputs från mitten av 1900-talet tagits bort och ersatts med kalkputs gjord på lokal kalk från Kinnekulle som bränts i kalkugn för att sedan släckas på plats vid kyrkan. De fogar där cementbruk använts fick också tas bort då cementen förhindrat fukttransport genom fogarna och påskyndat vittringen av sandstenen. Ingen avfärgning gjordes utan putsen fick behålla sin naturliga kulör. Stenkonsivering har också genomförts. Det gamla koppartaket byttes i sin helhet.

Total kostnad: cirka 26 000 tkr varav KAE: 12 713 tkr.

Strängnäs stift

Klimatförbättrande åtgärder

Vadsbro kyrka har länge haft problem med fukt och mikrobiell påväxt på föremål och inredning, samt angrepp av skadeinsekter, orsakat av hög luftfuktighet. För att åtgärda detta har en installation av avfuktningssystem förlagts till den tidigare kaloriferanläggningens pannrum och murade varmluftskanaler, vilket maximalt begränsat ingreppet. Det gör det möjligt att sänka den relativa fuktigheten till max 55 procent genom att sänka temperaturen till 6–8 grader i långhus, kor, gravkapell och läktare. Sakristians temperatur kan hädanefter styras separat eftersom det där behöver vara en högre temperatur för inventarierna.

Total kostnad: 380 tkr varav KAE: 285 tkr.

Västerås stift

Interiör putslagning och avfärgning

By kyrka byggdes på 1400-talet och putsades senast om invändigt på 1890-talet. Takvalven var kraftigt nedsmutsade och putsen hade bitvis dålig vidhäftning och sprickbildningar. Löst sittande puts har knackats ned och lagats med kalkbruk. Valv, väggar och listverk har målats om.

Total kostnad: 2 861 tkr varav KAE: 1 430 tkr.

Växjö stift

Renovering av skiffertak

Den nygotiska välbevarade Sofiakyrkan i Jönköping från 1800-talet har ett tak lagt med skiffer som lagts om. Det befintliga skifferplattorna togs tillvara och skadat skiffer ersattes med begagnat skiffer från Glava. Takets omfattande plåtarbeten åtgärdades likaså.

Total kostnad: 5 882 tkr varav KAE: 5 000 tkr.

Lunds stift

Akuta åtgärder Skephults kyrka på gavelmur

En spricka i gavelpartiet på vinden mellan kor och absid upptäcktes i Ignaberga gamla kyrka och den bedömdes äventyra stabiliteten. En omfattande förundersökning gjordes för att ta fram ett åtgärdsförslag som tog hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värden med hjälp av antikvarisk, medeltidsarkeologisk och hantverksmässig kompetens. Tak och takstol över absiden demonterades och återmonterades efter att murpartiet tagits ned och uppmurats med befintliga stenar. Traditionella metoder och material användes, bland annat användes lokal bränd kalk.

Total kostnad: 2 071 tkr varav KAE: 1 467 tkr.

Göteborgs stift

Fasadrenovering

Skephults kyrka uppfördes 1844. Kyrkan i trä är uppförd i nyklassicistisk stil med omsorgsfullt utförda fönster- och dörrömfattningar. Exteriören är näst intill oförändrad sedan byggnadstiden och mycket välbevarad. Kyrkan har höga kulturhistoriska värden både exteriört och interiört. 2021 genomfördes en omfattande renovering av exteriören som omfattade tjärning av spåntaket, målning av fönster och fasad, omläggning av trappor samt åtgärder på rötskadad bottensyll i tornet.

Total kostnad: 4 631 tkr varav KAE: 3 103 tkr.

Karlstad stift

Omläggning av skiffertak

Stora Kils kyrka har fått sitt 1047 kvm stora skiffertak över långskepp och kor omlagt. Skiffret är från Grythyttan och totalt behövde 94 kvm ersättas. Långskeppets undertak förstärktes med råspontluckor för att skifferspiken skulle få ett bättre fäste. Plåtarbeten vid skorsten, fönster, anslutningar mot fasad, rännalar ochnockplåtar åtgärdades samtidigt och det gjordes kompletteringar med snörasskydd över

ingångarna. På grund av att undertaket var i gott skick blev arbetet inte så dyrt som beräknat och drygt 400 tkr av beviljad kyrkoantikvarisk ersättning återlämnades.
Total kostnad: 3 204 tkr varav KAE: 2 403 tkr.

Härnösands stift

Omläggning av stickspåntak på kyrka

Den enda kyrkan i stiftet som ursprungligen uppfördes med en taktäckning av stickspån är Nyhems kyrka byggd 1852–55. Kontraktet från 29 januari 1853 finns bevarat i kyrkoarkivet och det framgår att entreprenören i skogen skulle hugga spånen av stockar som församlingen tagit fram. När taket senast lades om 1998 användes granspån. När kyrkans tak lades om 2020 användes hyvlade furuspån med hög kärnandel och taket ströks året efter avslutningsvis med trätjära.

Total kostnad: 1 270 tkr varav KAE: 952 tkr.

Luleå stift

Invändig ommålning av kor

Bureå kyrkan uppförd 1917–1920 är ett fint exempel på nationalromantisk kyrkoarkitektur. Interiör och exteriör är mycket välbevarade sedan byggnadstiden. Inför kyrkans 100-årsjubileum har fler invändiga åtgärder genomförts. Kyrkbänkarna har bättringsmålats, korbänkarna målats om och skårinredningen i sakristian återfått sin rödbruna strålasyr. Skador i putsen runt dörrar och fönster åtgärdades likaså.

Total kostnad: 174 tkr varav KAE: 87 tkr.

Visby stift

Stöldsäkring av processionskrucifix

I Burs kyrka har processionskrucifixet från 1300-talet stöldsäkrats så att det kan hänga i kyrkorummet när kyrkan är öppen och obebaktad för alla att ta del av. På grund av stöldrisken flyttades det tidigare mellan sakristian och koret vilket medförde skador orsakade av både klimat och hantering. I arbetet ingick konserveringsåtgärder som bestod i att fästa de färgflagor som släppt från underlaget.

Total kostnad: 29 tkr varav KAE: 22 tkr.

Stockholms stift

Fasadrenovering

På Storkyrkan, stiftets domkyrka från medeltiden, har fasaderna på södra och norra sidorna liksom taket i en första etapp renoverats med målet att kyrkans ska återfå sin barockskrud från 1740-talet. Fasaderna har under århundradenas lopp förenklats men på 1970-talet påbörjades initiativ att återställa dessa. Putsens och färgens sammansättning och kulör utgår från originalrecept och analyser av putsprover som hittats i arkiv. Murare, stenhuggare, målare, plåtslagare deltar i arbetet. Oförutsedda skador har upptäckts underhand, bland annat rötskador i tre av långhusets takstolar och tornets lanternin.

Total kostnad: 28 235 tkr varav KAE 11 110 tkr.

